

บทที่ 2

มรรควิธีสุสวนโมกข์

คำว่า “มรรควิธี” ในที่นี้หมายถึง หนทาง แนวคิดทฤษฎี พุทธวิธี กรอบคิด หรือ วิถีวิทยา (Methodology) ที่นำมาใช้ศึกษาสวนโมกข์ และคำว่า “สวนโมกข์” หมายถึงทุกสิ่ง ที่เกี่ยวกับท่านพุทธทาส ทั้งในแง่ชีวิต ผลงาน หลักธรรม และยังมีหมายในแง่สถานที่ สิ่งปลูกสร้าง โสภณวัตถุอุปกรณ์ต่าง ๆ แต่ถ้ามพิจารณาในแง่ของ ภาษา ท่านจำแนกสวนโมกข์ ออกเป็น 4 ความหมาย¹ คือ (1) *ธรรมสถาน* ซึ่งตั้งอยู่ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ภาษาคน) (2) *สวน* ที่ย้ายเข้าไปอยู่ ในจิต ของผู้ที่ได้สัมผัส (ภาษาจิต) (3) *ความรู้สึ*ก ว่า จิตเปลี่ยนแปลงอยู่ที่ไหน ที่ตรงนั้นก็ได้อธิบายว่าสวนโมกข์ (ภาษาธรรมชั้นธรรมดา) และ (4) *ภาวะจิต* ที่สะอาดบริสุทธิ์เกิดจากสิ่งห่อหุ้มปรุงแต่ง (ภาษาธรรมชั้นละเอียด) ซึ่งผู้วิจัยถือว่า *สวนสถาน* แห่งนี้เป็น *สนาม* และ *เวที* วิจัยหลักที่ต้องลงไปตรวจสอบสัมผัส

ในการศึกษาตรวจสอบสวนโมกข์ จะเลียนแบบแบบงมูมที่ไต่ไปตามเครือข่าย เส้นใยเพื่อสอดสายหา “เหยื่อ” (ข้อมูล) หรือถ้าจะเปรียบเทียบกับวิธีเก็บข้อมูลแบบ “สโนว์บอล” (Snowball sampling) ก็เหมือนกับการกลิ้งหิมะก้อนเล็กไปตามท้องทุ่ง มันจะดูดซับ เอาสะเก็ดหิมะบนทางผ่านมาพอกให้มีขนาดโตขึ้นๆ และถ้านำมาพินิจพิจารณาอย่างถี่ถ้วน จะช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของหิมะทั้งท้องทุ่งนั้นได้ โดยวิธีการทำของนี้ **สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์** นำมาสร้างเป็นทฤษฎีวิจัยทางวัฒนธรรม ชื่อ “ทฤษฎีสาวย่านนับโยด” ในงานวิจัยเรื่อง “โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา” (2542 - 2544) โดยอธิบายว่าถ้า ต้องการสืบค้นข้อมูลเรื่องใด ต้องเริ่มสาวจาก “ต้นย่าน” หรือ “แม่โยด” (โยด ในความหมายว่า รากเหง้า ของสิ่งนั้น ๆ) และสาวไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งสุดสายย่าน จน **เกิดการพิสูจนซ้ำ** (ได้คำตอบซ้ำ ๆ แบบเดิม) หรืออีกนัยหนึ่งคือสาวหาให้พบประโยชน์ (โยด ในความหมายว่า ประโยชน์) ซึ่งวิธีนี้น่าจะอุปมาจากรากสาวย่านไม้เลื้อยหรือเถาวัลย์จากรากเหง้าจนสุดปลาย ซึ่งเปรียบเทียบได้ว่าถ้าต้องการจะรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสวนโมกข์ จะ

ก. 19A. 3A
25/5/21

ต้องสาวจาก “ต้นย่าน” (ผู้ให้ข้อมูลหลัก) ไปยังผู้เกี่ยวข้องแบบเดียวกับการกลิ้งก้อนหิมะไปตามท้องทุ่ง แล้วนำมาพินิจพิจารณาอย่างถี่ถ้วน จะช่วยให้เข้าใจ *กระบวนการ* คู่ควบกับ *การได้ประโยชน์* (โยด อีกนัยหนึ่งคือ *ประโยชน์*) ส่วนในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้จำแนกการสาวย่านออกเป็น 4 วิธี² คือ (1) สาวจากโคนไปหาปลาย ในกรณีที่ค้นพบโคนก่อน (2) สาวจากปลายไปหาโคน ในกรณีที่ค้นพบปลายก่อน (3) แต่ถ้าพบตรงกลางก่อน และไม่สามารถสาวไปหาโคนได้ ให้สาวไปหาปลาย แล้วทำนายตลอดถึงโคน และ (4) แต่ถ้าพบตรงกลางก่อน และไม่สามารถสาวไปหาปลายได้ ให้สาวไปหาโคน แล้วทำนายตลอดถึงปลาย จึงกล่าวได้ว่าแม้จะสาวจากตรงไหนก่อน ก็สามารถทำนายตลอดสายได้ทั้งสิ้น

ในการ “สาวย่านนับโยด” หรือเป็นแมงมุมล่าเหยื่อหรือกลิ้งหิมะไปตามท้องทุ่งครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำเอาแนวคิดทฤษฎีมาประยุกต์ใช้หลากหลายวิธี แต่จะเน้น 3 มรรควิธี คือ วิธีที่ประยุกต์มาจากของตรรกวิทยา ขอเรียกว่า “**ตรรกมรรควิธี**”, วิธีที่ทำนพุทธทาสถ่ายโอนมาจากของพระพุทธองค์โดยตรง ขอเรียกว่า “**พุทธมรรควิธี**”, วิธีที่ตกผลึกลงเป็นของท่านโดยชัดเจนแล้ว ขอเรียกว่า “**พุทธทาสมรรควิธี**”, มรรควิธีทั้งสามนี้จะถูกระดมมาใช้โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อตรวจสอบความจริงของหลักฐานข้อมูล (2) เพื่อวิเคราะห์ความหมายของหลักฐานข้อมูล และ (3) เพื่อวิเคราะห์ระบบคิดของท่านพุทธทาส ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดแต่ละมรรควิธีตามลำดับต่อไป

1. ตรรกมรรควิธี

คำว่า “ตรรกมรรควิธี” เป็นวิธีที่รู้จักกันทั่วไปในวงการปรัชญาและตรรกวิทยา แม้จะไม่คุ้นหูสำหรับคนภายนอก แต่เป็นทฤษฎีที่นำมาใช้กันอย่างกว้างขวาง ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ท่านพุทธทาสยืนยันว่า สามารถนำวิธีนี้มาใช้เป็นเครื่องมือตรวจสอบตีความหลักธรรมในพุทธศาสนาได้ ท่านกล่าวว่า

สำหรับตักกะวิธีหรือ Logic อันวิเศษของพวกฝรั่ง ก็เอามาใช้ได้ถ้ามีเวลาพอ เอามาจับพระไตรปิฎกดูเพื่อช่วยให้พบเพชรที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งหมด แม้ปรัชญาวิธี หรือ Philosophy นั้นก็เหมือนกัน ถ้าใครชอบหรือบูชาวิธีนี้ ก็เอามาใช้เพื่อจับหลักพุทธศาสนาได้ แต่ให้รู้ว่า พุทธศาสนามีใช่ปรัชญา หรือ Philosophy พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ มีวิธีการและหลักการอย่างวิทยาศาสตร์ และเป็นศาสนาที่ทนต่อการพิสูจน์ด้วยวิทยาศาสตร์ จะเอาวิธีทางปรัชญามาค้นให้พบหัวใจพุทธศาสนาก็ได้ แต่พบแล้วยังไม่เชื่อทันที ต้องลองปฏิบัติดูก่อน³

ถ้าย้อนอดีตสมัยกรีกโบราณจะพบว่า นักปรัชญาคนสำคัญ เช่น **เพลโต** (Plato : ชาวกรีก 428 - 347 B.C.) เคยศึกษาวิเคราะห์และสร้างเป็นทฤษฎีการเมือง โดยอุปมาเอาจากวิธีการตีความเชิงปรัชญาและตรรกวิทยา โดยวิพากษ์ว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีจิตวิญญาณแบ่งออกเป็น 3 ภาค คือ ภาคปัญญา ภาคน้ำใจ และภาคตัณหา⁴ ฉะนั้น เมื่อมนุษย์เข้ามาอยู่ในรัฐ ควรจะแบ่งหน้าที่กันทำให้เหมาะกับจิตวิญญาณแต่ละภาค โดยผู้ที่มีจิตวิญญาณภาคปัญญาเป็นใหญ่ ควรจะทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง ผู้ที่มีจิตวิญญาณภาคน้ำใจเป็นใหญ่ ควรจะทำหน้าที่เป็นทหารป้องกันประเทศ ส่วนผู้ที่มีจิตวิญญาณภาคตัณหาเป็นใหญ่ ควรจะทำหน้าที่เป็นพลเมืองผู้อยู่ใต้ปกครอง

ส่วนในปัจจุบัน (พ.ศ. 2538) **วิททย์ วิศทเวทย์** เคยใช้ “ตรรกวิธี” เพื่อศึกษาวิเคราะห์ในบทความเรื่อง “ความรู้ในทัศนะของพุทธศาสนา”⁵ โดยชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับ “หลักแห่งความสอดคล้อง” (หลักของทฤษฎี “เชื่อม নয়”) ดังที่ทรงโต้แย้งคำพูดของฝ่ายตรงข้ามว่าเชื่อถือไม่ได้ เพราะขาดความสอดคล้อง หรือขัดแย้งกันเอง **วิททย์** ยังชี้ข้อที่ว่าพระองค์ทรงคำนึงถึง “หลักแห่งข้อเท็จจริง” (หลักของทฤษฎี “สม নয়”) คือ จะยอมรับว่าอะไรเป็นจริงต่อเมื่อมีข้อเท็จจริงรองรับ และยังทรงคำนึงถึง “หลักแห่งการปฏิบัติได้จริง” (หลักของทฤษฎี “ปฏิบัติ নয়”) คือ จะยอมรับว่าอะไรถูกต้อง ต่อเมื่อนำมาใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้จริง ส่วน **กิริติ บุญเจือ** เคยให้สัมภาษณ์ว่า มรรควิถีตรวจสอบความจริงที่ใช้กันในวงการปรัชญาและตรรกวิทยา สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือศึกษาหลักคำสอนในพุทธศาสนาได้ตามความเหมาะสมและจำเป็น⁶

ตามหลักแห่งการตรวจสอบความจริง อธิบายว่า ถ้าพูดว่า “อะไรจริง” คำพูดนั้นจะมีความหมาย ต่อเมื่อครบองค์ประกอบ 3 ประการ⁷ คือ (1) **สิ่งนั้นต้องเป็นจริง** (P is true.) (2) **เราต้องเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นจริง** (We must believe that P is true.) และ (3) **เราต้องมีหลักฐานยืนยันว่าสิ่งนั้นเป็นจริง** (We must have evidence for P.) เช่น ถ้าพูดว่า “สิ่งมีชีวิตมีอยู่บนดาวอังคาร” คำพูดนี้จะมี ความหมายต่อเมื่อ (1) สิ่งมีชีวิตบนดาวอังคารมีจริง (2) เราเชื่อว่าสิ่งมีชีวิตบนดาวอังคารมีจริง และ (3) มีหลักฐานยืนยันว่าสิ่งมีชีวิตบนดาวอังคารมีจริง แต่ถ้าขาดองค์ประกอบเพียงข้อเดียว ถือว่าเป็นคำพูดนี้ไร้ความหมาย

ถ้าจะประยุกต์หลักการนี้มาวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลและระบบคิดของท่านพุทธทาส จะพิจารณาว่าครบองค์ประกอบดังกล่าว ต่อเมื่อ (1) ท่านพูดหรือให้ความหมายเช่นนั้นจริง (2) เราเชื่อว่าท่านพูดหรือให้ความหมายเช่นนั้นจริง และ (3) มีหลักฐานยืนยันว่าท่านพูดหรือให้ความหมายเช่นนั้นจริง ทว่าในขณะที่ลงมือทำวิจัยชิ้นนี้ ท่านได้ละสังขารไปแล้ว ฉะนั้น เมื่อมีความสงสัยใด ๆ ก็ไม่อาจสอบถามได้อีก เท่าที่กระทำได้จึงเพียงแต่แสวงหาหลักฐานมายืนยันว่าน่าจะเป็นเช่นนั้นเท่านั้น บางครั้งอาจจะได้หลักฐาน

ในระดับที่น่าเชื่อถือ (Strong sense) แต่บางครั้งอาจหย่อนน้ำหนัก (Weak sense) ฉะนั้น เพื่อที่จะยกระดับความน่าเชื่อถือให้สูงขึ้น ผู้วิจัยจะตรวจสอบตีความโดยอาศัยมรรควิถีทาง ตรรกวิทยา 4 ทฤษฎี คือ (1) ทฤษฎีแห่งความสอดคล้อง หรือ “เชื่อนัย” (2) ทฤษฎีแห่งการมีข้อเท็จจริงรองรับ หรือ “สมนัย” และ (3) ทฤษฎีแห่งการนำมาใช้ปฏิบัติ ได้จริง หรือ “ปฏิบัตินัย” ในบางกรณีอาจจะใช้มากกว่าหนึ่งทฤษฎีประกอบกัน แต่บางกรณีอาจจะใช้เพียงทฤษฎีเดียวก็เพียงพอ หลังจากตรวจสอบด้วยทฤษฎีข้างต้นแล้ว จะนำมาวิเคราะห์สรุปเพื่อเชื่อมโยงให้เป็นภาพรวมโดยมรรควิถีที่ 4 คือ “อุปนัยและนิรนัยมรรควิถี” นอกจากนี้ ยังจะตรวจสอบตีความโดยอาศัยกรอบคิดนอกวงการศึกษาและ ตรรกวิทยา อีก 2 มรรควิถี คือ “พุทธมรรควิถี” และ “พุทธทาสมรรควิถี” ซึ่งจะกล่าว ในข้อต่อ ๆ ไปตามลำดับ

1.1 ทฤษฎีเชื่อนัย (Coherence Theory)

หลักการ : อะไรจะเป็นจริงต่อเมื่อเข้ากันได้กับ “ความรู้เดิม”

หลักการของทฤษฎีนี้ มีว่า **อะไรจะเป็นจริงต่อเมื่อสอดคล้องหรือเข้ากันได้กับความรู้เดิม** คำว่า “ความรู้เดิม” ในความหมายอย่างกว้าง หมายถึงสิ่งที่ยอมรับและเข้าใจกันทั่วไปแล้ว ไม่ต้องโต้แย้งถกเถียงกันอีกว่าจริงหรือไม่ เช่น ไม่ต้องถกเถียงกันว่า ถ้าเส้นตรงเส้นหนึ่งตั้งอยู่บนเส้นตรงเส้นหนึ่งมุมประชิดจะรวมกันเข้าเท่ากับสองมุมฉากหรือไม่ ข้อความเดียวกันจะเป็นทั้งจริงและเท็จในขณะเดียวกันได้หรือไม่ สิ่งเดียวกันจะอยู่ในสองที่ในเวลาเดียวกันได้หรือไม่ สิ่งที่เท่ากันเมื่อหักออกหรือเพิ่มเข้าจำนวนเท่ากัน ผลลัพธ์จะเท่ากันหรือไม่

นอกจากนี้ คำนียามหรือข้อตกลงทางภาษา ก็จัดว่าเป็น **ความรู้เดิม** เช่น นิยามว่า “ลุง” เป็นเพศชาย “ป่า” เป็นเพศหญิง เป็นต้น ปรัชญาการณและความเป็นจริงในธรรมชาติ เช่น คนทุกคนเกิดมาต้องตาย ดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกและตกทางทิศตะวันตก โลกมีแรงดึงดูดเข้าหาศูนย์กลาง, ทฤษฎีและข้อค้นพบต่าง ๆ ที่ได้รับการพิสูจน์ยืนยันแล้ว เช่น แสงเดินทางได้เร็วกว่าเสียง จุดเดือดของน้ำอยู่ที่ 100 องศาเซลเซียส เข็มทิศยอมชี้ไปทางทิศเหนือเสมอ หรือแม้แต่ประเพณี ความเชื่อ บรรทัดฐานทางสังคมที่รับรู้และเข้าใจกันมาแต่ดั้งเดิม ก็อนุโลมเรียกว่าเป็น **ความรู้เดิม** ด้วยทฤษฎีหมาย หลักธรรมในคัมภีร์ของแต่ละศาสนา ก็เรียกว่าเป็น **ความรู้เดิม** ได้ หรือแม้แต่ความสอดคล้องทางเหตุผลในความคิด ก็เป็น **ความรู้เดิม** โดยเฉพาะพวกเหตุผลนิยม (Rationalism) ถือว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์ จะมี **ความรู้ก่อนประสบการณ์** ที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด จึงถือว่าเป็น **ความรู้เดิม** เช่นกัน⁹

ในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล ก็ใช้ *ความรู้เดิม* ในแง่ที่บัญญัติเป็นตัวบทกฎหมายไว้ก่อนแล้ว และยังใช้ความรู้เดิมในแง่ของความสอดคล้องต้องกันตามหลักเหตุผลเป็นส่วนประกอบในการพิจารณาพิพากษาคดีด้วยเช่นกัน เช่น ในแต่ละคดี ศาลจะดูว่า ถ้อยคำสำนวนในคำฟ้อง ตลอดจนเจตนารมณ์หลักฐานมีความสอดคล้องต้องกัน ทั้งในแง่เวลา - บุคคล - เหตุการณ์ - สถานที่ ฯลฯ หรือไม่ ดังเช่นในขณะที่มีหลักฐานยืนยันว่า จำเลยปรากฏตัวอยู่ที่หนึ่ง แต่ถูกกล่าวหาว่าก่ออาชญากรรมในอีกที่หนึ่ง ซึ่งไม่สอดคล้องกันในทางเหตุผล เพราะสิ่งเดียวกันจะอยู่ในสองที่ในเวลาเดียวกันไม่ได้ ข้อกล่าวหานี้ขัดกับ *หลักความรู้เดิม* จึงฟังไม่ขึ้น

การอธิบายปรากฏการณ์ทางภูมิศาสตร์ เช่น การกล่าวว่า “โลกกลม” ถ้าอธิบายโดยอาศัยหลัก *ความรู้เดิม* เป็นตัวเปรียบเทียบ จะได้ว่า เราเคยรู้มาแต่เดิมว่าดาวดวงอื่น ๆ กลมทั้งนั้น โลกเป็นดาวดวงหนึ่ง จึงต้องกลมด้วย หรืออธิบายว่าเมื่อเกิดจันทรุปราคา เงาของโลกที่ปรากฏบนดวงจันทร์มีลักษณะโค้ง หรือเมื่อเรือแล่นเข้าฝั่ง ถ้าดูด้วยกล้องสองทางไกล จะเห็นเสากระโดงก่อนลำเรือ หรือเมื่อดูเครื่องบินไอพ่นในระยะไกล จะอยู่ในระดับต่ำ แล้วค่อยสูงขึ้น และสูงที่สุดเมื่ออยู่เหนือศีรษะ จากนั้นจะค่อย ๆ ลดระดับลงตามลำดับ นั่นย่อมแสดงว่าระดับปรับเปลี่ยนไปตามวิถีโค้งของโลก ซึ่งอนุมานได้ว่าโลกกลมนั่นเอง หรือที่ *โคลัมบัส* เชื่อว่าถ้าเดินเรือมุ่งตะวันตกเรื่อย ๆ แล้วจะถึงตะวันออกได้ ก็สอดคล้องกับสมมติฐานที่ว่าโลกกลม ฉะนั้น ข้อพิสูจน์เรื่อง “โลกกลม” ที่ยกมาให้ดูล้วนพิสูจน์ด้วย *หลักความรู้เดิม* ได้ทั้งสิ้น

ตามที่กล่าวแต่ต้น จึงสรุปได้ว่า *ความรู้เดิม* ในความหมายอย่างกว้าง หมายถึง (1) ความจริงที่ยอมรับและเข้าใจกันทั่วไปแล้ว (2) ความสอดคล้องต้องกัน หรือไม่ขัดแย้งกันเอง (3) ปรากฏการณ์และกฎเกณฑ์ธรรมชาติ (4) ความเป็นเหตุเป็นผลหรือกฎเกณฑ์ของเหตุผล (5) จารีต ประเพณี กฎหมาย คัมภีร์ หลักคำสอน หรือสิ่งอื่น ๆ ในลักษณะเดียวกันนี้

ถ้าจะนำหลักการนี้มาวิเคราะห์หลักคำสอนในพุทธศาสนา จะได้ว่าแต่เดิมมามีการสืบทอดกันแบบปากต่อปาก เพิ่งจะจารลงเป็นลายลักษณ์อักษรหลังจากที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานหลายร้อยปีแล้ว จึงอาจผิดเพี้ยนไปจากเดิมได้ แต่สามารถตรวจสอบได้ว่าเป็นพระวณะหรือไม่ได้โดยอาศัย *หลักความรู้เดิม* เพื่อดูว่าสอดคล้องหรือลงกันได้กับ *หลักใหญ่ ๆ* หรือไม่ ดังที่ท่านพุทธทาสแนะนำว่า “...ถ้าสิ่งใดมันลงกันได้กับหลักใหญ่ ๆ ทั่วไป ข้อความใดมันลงกันได้กับหลักใหญ่ ๆ ทั่วไป ให้ถือว่าข้อความนั้นถูกต้องแล้ว หากข้อความใดที่มีผู้หยิบมากล่าวมาเสนอว่า ข้าพเจ้าได้ฟังมาอย่างนี้ ครูบาอาจารย์ของข้าพเจ้ากล่าวมาอย่างนี้ ข้าพเจ้ารับทอมาอย่างนี้อะไรก็ตาม ถ้ามันลงกันไม่ได้กับหลักใหญ่ทั่ว ๆ ไปแล้ว ให้ถือว่าเขาจำมาผิด อาจารย์สอนผิด ความ

จำของเขาเพื่อนอย่างนี้

อาศัยหลักอันนี้เอง จึงทะลอมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สืบทอดมาด้วยปากให้อยู่ไปเรื่อย ๆ มา จนกว่าจะได้เขียนเป็นตัวอักษร แต่เป็นธรรมดาที่ต้องมีการเพิ่มเติม เติมด้วยเจตนาดีของคนที่รับช่วง...”¹⁰

เพราะฉะนั้นเมื่อผู้ใดยกหลักธรรมใดมากล่าวอ้าง ก่อนที่เราจะสรุปว่าเป็นพระวณะหรือไม่ ให้พิจารณาว่าลงกันได้กับหลักใหญ่ ๆ หรือไม่ คำว่า *หลักใหญ่* ๆ ในที่นี้ หมายถึงหลักการพื้นฐานใน “โคตมีสูตร” ที่ตรัสว่าจะต้องเป็นไปเพื่อเลี้ยงง่าย มักน้อย สันโดษ ประกอบความเพียร ฯลฯ (ดู รายละเอียด ข้อ 2.3 หน้า 41 - 42 ประกอบ) และหลักเทียบเคียงธรรมวินัยใน “มหาปเทศี” (ดู รายละเอียด ข้อ 2.4 หน้า 42 - 44 ประกอบ) ถ้าวางกันได้กับหลักใหญ่ ๆ นี้ ถือว่าเป็นพระวณะ แต่ถ้าลงกันไม่ได้ ถือว่าเป็นคำสอนต่างลัทธินิกายที่ปลอมปนอยู่ในพุทธศาสนา

คำว่า *หลักใหญ่* ๆ ยังหมายรวมถึงหลักแห่งเหตุผลอันเป็นหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนาที่ว่า “ทุกสิ่งมาจากเหตุ เมื่อเหตุดับผลย่อมดับ” ถ้าขัดกับหลักนี้ถือว่าลงกันไม่ได้ เช่น “...การทลายทักลักษณะร่างกาย ทลายนิมิตรางตรางร้าย ทายอุปปาตะคือของตก บ้าง ทายอสูนิบาต ทำนายฝัน ทายชะตา ทายผ้าหนูกัด ทำพิธีโหมเพลิง พิธีเบิกแว่นเวียนเทียน ทำพิธีชั้ดไพรยกแกลบรำและข้าวสาร ทำพิธีจงเปรี๊ยะง ทำพิธีจุดไฟบูชา ทำพิธีเสกเป่า พิธีพลีด้วยโลหิต เป็นหมอดูอวยวระร่างกาย หมอดูภูมิที่ตั้งบ้านเรือน ดูลักษณะไร่นา เป็นหมอปลุกเสก หมอผี หมอทำยันต์กันบ้านเรือน หมองู หมอดับพิษ หมอแมลงป่อง หมอหนูกัด หมอทายเสียงนกเสียงกา หมอทายอายุ หมอกันลูกศร (กันปืน) ทำนายว่าจักมีฝนดีบ้าง ฝนแล้งบ้าง อาหารหาง่าย อาหารหายาก จักมีความสุข จักมีความทุกข์ จักมีโรค จักไม่มีโรค ดูฤกษ์ทำการแตกร้าง ดูฤกษ์ทำการเก็บทรัพย์ ดูฤกษ์ทำการจ่ายทรัพย์ (ลงทุน) ดูโชคดีโชคร้าย...”¹¹ การสอนธรรมะโดยหันเหหลักการของพุทธศาสนาออกจากวิทยาศาสตร์ไปสู่ไสยศาสตร์ในลักษณะนี้ ย่อมไม่สอดคล้องกับหลักใหญ่ ๆ หรือ *ความรู้เดิม* จึงตัดสินได้ว่ามิใช่พระวณะ

ถ้าจะพิจารณาเรื่องการกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปหรืออนุสาวรีย์ ให้ดูที่เจตนา คือ ถ้ากราบไหว้ในฐานะที่เป็นอิฐ หิน ปูน สิ่งประดิษฐ์ที่สวยงาม หรือเครื่องรางของขลัง ถือว่าลงกันไม่ได้ เพราะผิดหลักการพื้นฐานของศาสนาพุทธที่สอนให้เชื่อเฉพาะสิ่งที่อธิบายได้ตามหลักเหตุผล แต่ถ้ากราบไหว้ในฐานะตัวแทนแห่งความบริสุทธิ์หรือคุณงามความดี ถือว่าลงกันได้ ดังที่ท่านอธิบายว่า “...เมื่อเขาผู้นั้นมีชีวิตอยู่ ตัวเขาหรือร่างกายของเขา เป็นผู้ที่รับการกราบไหว้แทนคุณงามความดีในตัวเขา เมื่อตายแล้ว ผู้อื่นช่วยกันสร้างอนุสาวรีย์ให้เป็นที่รับการกราบไหว้แทนร่างกายเขา เพราะฉะนั้น ใจความ

สำคัญจึงมีอยู่ว่าไม่ได้กราบไหว้อิฐปูน แต่กราบไหว้คุณงามความดีของเขา...”¹²

นอกจากนี้ถ้าจะนำ *หลักความรู้เดิม* หรือ *หลักใหญ่ ๆ* มาอธิบายเรื่องความสอดคล้องของเนื้อหาในพระไตรปิฎก จะได้ว่า โดยหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา ต้องเป็นไปเพื่อความมักน้อยสันโดษ และถอนตัวออกจากความหมกมุ่นในกองกิเลส ฉะนั้น ถ้าคำสอนในพระไตรปิฎกส่วนใดขัดแย้งกับหลักการนี้ถือว่าลวงกันไม่ได้ เช่น มีข้อความในพระอภิธรรมปิฎกบางตอนที่โน้มน้าวให้ทำบุญเพื่อมุ่งสวรรค์โดยบรรยายภาพให้เห็นว่า **สวรรค์เป็นศูนย์รวมของกิเลส** คือ เป็นสถานที่น่าอภิรมย์และติดใจหลงใหล คำสอนในลักษณะนี้ขัดแย้งกันเอง เพราะขัดกับหลักใหญ่ที่สอนให้ละกิเลสจึงสรุปได้ว่ามิใช่พระวาทะน่าจะเป็น “สัทธรรมปฏิรูป” (ธรรมะเทียม) ไม่ใช่ของเดิมแท้¹³ หากเป็นของพระสังคิตกัจจาย (พระอาจารย์รุ่นทำสังคายนา) ที่เพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง¹⁴

1.2 ทฤษฎีสমনัย (Correspondence Theory)

หลักการ : อะไรจะเป็นจริงต่อเมื่อ “มีข้อเท็จจริง” รองรับ

หลักการของทฤษฎีนี้ มีว่า¹⁵ **อะไรจะเป็นจริง ต่อเมื่อเข้ากันได้กับข้อเท็จจริง หรือมีข้อเท็จจริงรองรับ** คำว่า “ข้อเท็จจริง” (Facts) หมายถึงหลักฐาน ข้อมูล ปรากฏการณ์ที่สามารถนำมาตรวจสอบยืนยันได้ เช่น ถ้าใครกล่าวว่า “ฝั่งของนิวอิงแลนด์ได้รับน้ำจากมหาสมุทรแอตแลนติก, โลหะทุกชนิดเป็นสื่อไฟฟ้า, ถ้ามีแสงฟ้าแลบย่อมตามมาด้วยเสียงฟ้าร้อง, ไม่เป็นสิ่งลอยน้ำได้, จุดเดือดของน้ำอยู่ที่ 100 องศาเซลเซียส, ดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก ฯลฯ” คำกล่าวนี้อาจเป็นจริงและมีความหมาย ต่อเมื่อตรวจสอบได้ว่ามีข้อเท็จจริงรองรับดังที่กล่าวอ้าง คือ สำรวจดูแล้วพบว่าน้ำของมหาสมุทรแอตแลนติกได้ไหลมาหล่อเลี้ยงฝั่งทะเลของนิวอิงแลนด์จริง,¹⁶ ทดลองแล้วพบว่าโลหะทุกชนิดเป็นสื่อไฟฟ้าจริง, สังเกตแล้วพบว่าเมื่อเห็นแสงฟ้าแลบแล้วตามมาด้วยการได้ยินเสียงฟ้าร้องจริง, สำรวจแล้วพบว่าไม้ทุกชนิดเป็นสิ่งลอยน้ำได้จริง, ทดลองต้มน้ำแล้วพบว่าเมื่ออุณหภูมิสูงถึง 100 องศาเซลเซียส ทำให้น้ำเดือดจริง, ตื่นนอนทุกเช้าพบว่าดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกจริง เป็นต้น

กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าการตรวจสอบความจริงโดยวิธีนี้เข้ากันได้กับวิธีการของพวก **ประสบการณ์นิยม (Empiricism)** ที่ถือว่าความรู้หรือความจริงจะแสวงหาและตรวจสอบได้โดยอาศัยประสบการณ์¹⁷ ทำนองเดียวกับการกระทบกันระหว่าง “อายตนะภายใน” (วิญญาณที่ทำหน้าที่รับรู้) กับ “อายตนะภายนอก” (สิ่งที่ถูกรู้) ตามหลักคำสอนของพุทธศาสนา กล่าวคือ เมื่อ **ตา** กระทบ **รูป** หู กระทบ **เสียง** จมูก กระทบ **กลิ่น** ลิ้น กระทบ

รส กาย กระทบ **โง่รู้พิพะ** (สิ่งที่มากกระทบกาย) และ **มโน** หรือ **ใจ** กระทบ **ธรรมารมณ** จะเกิดการรับรู้ หรืออีกนัยหนึ่งจะถือว่าเป็น **ความรู้** ก็ต่อเมื่อมี **สิ่งที่ถูกรู้** (ข้อเท็จจริง) เป็นหลักฐานรองรับนั่นเอง

ถ้าจะย้อนกลับไปดูวิธีพิจารณาคติในศาลตามที่กล่าวข้างต้นอีกครั้ง จะเห็นได้ว่านอกจากจะพิจารณาคติโดยอาศัยหลักข้อกฎหมายและความสอดคล้องทางเหตุผลแล้วยังอาศัย **หลักข้อเท็จจริง** อีกด้วย คือ พิจารณาว่าอะไรเป็นจริงต่อเมื่อมีข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานรองรับ (อาจจะเป็น “พยานแวดล้อม” หรือ “ประจักษ์พยาน”) หรือในกรณีการตรวจสอบว่าโลกกลมก็กระทำโดยส่งยานอวกาศออกไปนอกโลก แล้วถ่ายภาพของโลกมาให้ดูว่ามีลักษณะกลมจริง ภาพถ่ายนั้น คือหลักฐานรองรับ หรือในกรณีที่ตรวจสอบโดยวิธีเดินเรือรอบโลก โดยแล่นเรือมุ่งตะวันตกไปเรื่อย ๆ ทำยที่สุดถ้าเรือมาถึงโลกตะวันตกออกได้ เท่ากับมีหลักฐานรองรับว่าโลกกลมจริง นั่นเอง

ถ้าจะพิจารณามรรควิถีของท่านพุทธทาส พบว่าค่านึงถึงทั้งในแง่ของความสอดคล้องทางเหตุผลแบบของพวกเชื่อนัย และการมีหลักฐานรองรับแบบของพวกสมนัย (ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ) กล่าวคือ ในกรณีที่ไม่แน่ใจว่าคำสอนเรื่องนั้น ๆ มีอยู่จริงหรือไม่ จะสืบค้นข้อเท็จจริงจากพระไตรปิฎกมาเป็นหลักฐานรองรับ ว่า มีคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ อยู่จริง และสามารถนำคำสอนนั้น ๆ มาปฏิบัติได้จริง ถ้าค้นพบว่ามีอยู่จริง ก็ตรวจสอบว่าเป็นพระวณะหรือไม่ ท่านจะเน้นเฉพาะทฤษฎีที่มีข้อเท็จจริงรองรับว่าสามารถนำมาทดลองปฏิบัติให้เห็นผลได้จริง ดังเช่น ทดลองไม่อาบน้ำติดต่อกันเป็นระยะเวลา 1 เดือน เพื่อที่จะทราบว่าอาการเหนียวตัวเหนอะหนะเป็นอย่างไร ผู้เหนียวตัวมีสภาพจิตใจ อารมณ์ และความรู้สึกอย่างไร เพื่อจะได้นำประสบการณ์ตรงมาถ่ายทอดอีกต่อหนึ่ง¹⁸ ในอีกตัวอย่างหนึ่งท่านชี้ให้เห็นความจำเป็นที่ต้องนำทฤษฎีมาตรวจสอบรองรับโดยการปฏิบัติ โดยอุปมาได้กับแพทย์ที่รักษาผู้ป่วยว่า “...หมอมที่เคยเรียนมาจบหลักสูตร แม้ตัวเองไม่เจ็บไข้มาด้วยตนเองเลยก็สามารถตรวจคนไข้ได้ และออกตำหรับยารักษาคนไข้ได้เหมือนกัน แต่ถ้าหากว่าเป็นหมอมที่เคยเจ็บไข้ด้วยโรคอย่างเดียวกันนั้นมาก่อน และรักษาตัวเองหายมาแล้ว หมอชนิดนี้ อาจทำอะไรที่เป็นประโยชน์แก่คนไข้ได้ก่อนแต่ที่จะตรวจคลำชีพจร หรือออกตำหรับยาให้เสียอีก ความแตกต่างกันระหว่างหมอทั้งสองคนนี้อยู่ที่ว่าหมอคนหนึ่ง จัดการกับคนไข้ตามแนวทางการตรวจสอบที่ตนเคยเรียนมาอย่างเดียว แต่หมอคนหลังนั้นเขาทำไปด้วยความเคยรู้รสชาติของมันมาด้วยตนเองแล้ว (Experience) และตัวเขาเป็นคนไข้เสียเองแล้วก็รักษาไปตามที่ตนเคยรักษาตัวเองมาแล้ว...”¹⁹

กลวิธีต่าง ๆ ที่ถ่ายโอนมาจากของพระพุทธรองค์ ล้วนถูกนำมาสานต่อทั้งในแง่ทฤษฎี

และปฏิบัติในลักษณะนี้ เช่น การพูดให้ฟัง (ทฤษฎี) ทำให้ดู อยู่ให้เห็น (ปฏิบัติ)²⁰ กล่าวคือ การพูดให้ฟังหมายถึงการนำเนื้อหาอธิบายตามหลักเหตุผลว่าหลักธรรมนั้นมีสาระอย่างไร ทำให้จึงทรงสอนเช่นนั้น และจะนำมาใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้อย่างไร ส่วนการ ทำให้ดู และ อยู่ให้เห็นเป็นการยืนยันว่าสิ่งที่นำมาสอนนั้นมีหลักฐานรองรับว่าสามารถทำให้ดูได้จริงๆ เช่น เมื่อถูกกล่าวหาหรือถูกนินทาว่าร้าย ท่านทำให้ดูว่าไม่โกรธ เมื่อมีผู้ถวายเงินก้อนโตให้ไว้ใช้ในกิจการส่วนตัว ก็ทำให้ดูว่าไม่เอยากได้ ไม่โลภ และไม่ยอมรับ²¹ เมื่อเจ็บป่วยหนักก็ ทำให้ดูไม่กลัว ไม่พาสังขารหนีตายส่วน การอยู่ให้เห็นหมายถึงการดำรงชีวิตอยู่อย่างประหยัด เรียบง่าย มกน้อย สันโดษ ไม่สะสมวัตถุสิ่งของ²² ตลอดจนการยึดปรัชญาชีวิตแบบ จันข้าว งานแมว อาบน้ำในคู นอนกฏิเล่าหมี ฟังยุงร้องเพลง เป็นต้น

1.3 ทฤษฎีปฏิบัตินิยม (Pragmatic Theory)

หลักการ : อะไรจะเป็นจริงต่อเมื่อสามารถนำมาใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้จริง

โดยหลักการของทฤษฎีนี้ ถือว่า²³ อะไรเป็นจริงและมีความหมาย ไม่ต้องสนใจว่าสอดคล้องกับหลักความรู้เดิมหรือมีข้อเท็จจริงรองรับ การถกเถียงกันเรื่อง จริงเท็จ เป็นเรื่องไร้สาระ เพราะ จริง เท็จ มิได้มีอยู่โดยตัวมันเอง ฉะนั้น นักปฏิบัตินิยมคนสำคัญ เช่น ซิลเลอร์ และ เจมส์ (Ferdinand Canning Scott Schiller - ชาวอังกฤษ : 1864-1937 & William James - ชาวสหรัฐฯ ฯ : 1842-1910) ถือว่าสิ่งที่ควรสนใจมากกว่า คือ ถ้าจะถือว่าอะไรจริงและมีความหมาย ต่อเมื่อสามารถนำมาใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้จริง (Workability - truth as what “works”)

ตัวอย่างการตรวจสอบความจริงของพวกปฏิบัตินิยม เช่น สมมติสถานการณ์ว่า เราหลงป่า ถ้าจะแก้ปัญหาโดยวิธีของพวกเชื่อมนัย จะกระทำโดยทบทวนความรู้เดิม เช่น ใช้เครื่องมือสื่อสารขอความช่วยเหลือ สังเกตตำแหน่งของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หรือดวงดาวเดินไปตามทางน้ำไหล เพื่อหาทางออก ทบทวนทิศทางที่เริ่มเข้าป่าตอนแรก เพื่อที่จะย้อนกลับไปสู่เส้นทางเดิม ส่งสัญญาณขอความช่วยเหลือ เช่น สัญญาณเสียง สัญญาณควันไฟ เป็นต้น แต่ถ้ายังหาทางออกไม่ได้ เพราะไม่มี “ความรู้เดิม” ใดที่สอดคล้องกับสภาพป่าแห่งนั้น ต้องเปลี่ยนมาใช้วิธีการของพวกสมนัย เพื่อหา “ข้อเท็จจริง” (ทางที่จะออกจากป่า) มารองรับ แต่ถ้ายังหาเส้นทางดังกล่าวมารองรับไม่ได้(ไม่มีเส้นทางใดที่ใช้เป็นข้อเท็จจริงรองรับ) คงเหลือที่ทำได้คือวิธีของพวกปฏิบัตินิยม โดยนำความคิดเกี่ยวกับวิธีหาทางออกจากป่ามาใช้เป็นสมมติฐานในการ “วางแผน” (แทนที่จะออกอย่างเดาสุ่ม) และถ้าสมมติว่าใช้

ความคิดนั้น “วางแผน” ออกจากป่าได้สำเร็จ เรียกว่าวิธีการนั้นแหละเป็นวิธีการที่ถูกต้อง หลักการที่ว่า **สิ่งที่ถูกต้อง คือสิ่งที่ ทำแล้วสำเร็จประโยชน์** เป็นหลักการที่สอดคล้องกับของพุทธศาสนา ดังเช่น ตอนที่พวก “กาลามชน” พูลถามพระพุทธเจ้าว่า เจ้าลัทธิทั้งหลายที่เข้ามาเผยแพร่คำสอนในแคว้นของพวกเขา ต่างอ้างว่าคำสอนของตนเท่านั้นที่ถูก ส่วนของฝ่ายอื่นผิดทั้งหมด แล้วจะให้เชื่อได้อย่างไรว่าใครพูดจริงหรือเท็จ พระองค์ทรงตอบโดยสอนหลักแห่งความเชื่อ เรื่อง **กาลามสูตร** (เกสปุตตสูตร) ว่า อย่าเชื่อด้วยอาการ 10 อย่าง แต่ถ้าจะเชื่อ หรือไม่เชื่อ ให้ถือหลักว่า ถ้าสิ่งนั้นนำมาปฏิบัติแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดสุข(กุศล) หรือเกิดโทษ เกิดทุกข์ (อกุศล) จากหลัก “กาลามสูตร” ดังกล่าว เท่ากับเป็นเครื่องยืนยันว่าสิ่งที่ถูกต้อง คือสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์นั่นเอง (ดู รายละเอียด ข้อ 2.2 หน้า 39 - 41 ประกอบ)

ถ้าจะตรวจสอบวิธีการของท่านพุทธทาสพบว่ามีผลสอดคล้องกับวิธีการของพวกปฏิบัติด้วยเช่นกัน ดังที่ท่านยืนยันหลักการนี้กับ **นิกิจ พลายชุม** ว่า “เราถือตามหลักของพุทธศาสนาที่เรียกว่าบุญ กุศล หรือถูกต้อง คือพิสูจน์ความมีประโยชน์ ถ้ามันพิสูจน์ความมีประโยชน์ตนและผู้อื่น นั่นแหละเรียกว่าถูกต้อง”²⁴ และในอีกหลายที่ท่านได้แสดงให้เห็นถึงความเป็น **นักปฏิบัตินัย** อยู่ด้วย ดังเช่นการที่ท่านเป็น “นักประเพณีนิยมแนวใหม่” (Neo-traditionalist)²⁵ โดยการนำ **เก่า** กับ **ใหม่** มาประยุกต์เข้าด้วยกัน หรือการหยิบยกเอาปุราณธรรมที่แฝงอยู่ใน “อัสตงคตภาษา” (บาลี - สันสกฤต) มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับกาลสมัย เช่น คำว่า **อัสมิมานะ, อหังการ - มมังการ** ก็ประยุกต์เป็น **ปมเชื่อง** **ฉันเป็นฉัน** หรือ **ตัวกู - ของกู** เป็นต้น ในหนังสือ “ภาษาคน - ภาษาธรรม” ท่านนำ “ปุราณธรรมภาษา” มาตีความทั้งในแง่ **ธรรมาธิษฐาน** และ **บุคลาธิษฐาน** ในวรรณกรรมหลายเรื่อง ท่านตีความโดยไม่ติดยึดอยู่กับ “กรอบ” ของเถรวาท มหายาน เช่น คริสต์ หรือลัทธินิกายอื่นใด ขอเพียงแต่สามารถนำมาใช้ได้สำเร็จประโยชน์ ถือว่าเป็นการถูกต้อง วิธีการเหล่านี้ล้วนสอดคล้องกับของพวกปฏิบัตินัยทั้งสิ้น ซึ่งจะได้อธิบายให้เห็นในบทต่อไป

นอกจากนี้ในหนังสือ “คู่มือมนุษย์” “ตามรอยพระอรหันต์” ถือว่าเป็นตัวอย่างกระบวนการที่สอดคล้องกับพวกปฏิบัตินัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเรียง เรื่อง “บททดลองเสนอว่าด้วยจิตวิเคราะห์แบบพุทธ (ปมเชื่อง)” (2527) ได้นำเอาวิธีการทางจิตวิเคราะห์ของ **ซิกมันด์ ฟรอยด์** และ **อัลเฟรด แอดเลอร์** (Sigmund Freud : 1856 - 1939, Alfred Adler : 1870 - 1937) มาทดลองอธิบายตามแนวพุทธ โดยประยุกต์จาก **ปมด้อย** เป็น **ปมเชื่อง** (ดู บทที่ 5 ข้อ 6 หน้า 159 - 161 ประกอบ) เป็นต้น ตามที่กล่าวมานี้ จึงกล่าวได้ว่าท่านเป็น “นักปฏิบัตินัย” คนสำคัญท่านหนึ่งด้วยเช่นกัน

1.4 การวิเคราะห์สรุปเชิงอุปนัยและนิรนัยมรรควิธี

หลังจากที่ดำเนินกระบวนการตาม “ตรรกมรรควิธี” ขั้นตอนที่ 1 - 3 แล้ว เพื่อที่จะวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้เห็นเป็นภาพรวม เพื่อนำไปใช้ตอบคำถามวิจัยวิจัยต่อไป ในกระบวนการดังกล่าว ผู้วิจัยได้ข้อคิดจาก ศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ ธำรงธัญวงศ์²⁶ ว่า วิธีหนึ่งที่ยอมรับใช้ตรวจสอบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) คือ การวิเคราะห์สรุปเชิงอุปนัย แล้วยืนยันโดยวิธี นิรนัย ซ้ำอีกครั้ง จะช่วยให้คำตอบมีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น ฉะนั้น เพื่อที่จะอนุวัตให้เป็นไปตามคำแนะนำนี้ ผู้วิจัยจะนำ “มรรควิธี” ดังกล่าวมาใช้ตามความเหมาะสมและจำเป็น ซึ่งจะกล่าวโดยสังเขปดังนี้

(1) การวิเคราะห์สรุปเชิงอุปนัย (Inductive Analysis)

หลักการ : จากข้อมูลหน่วยย่อยสามารถนำมาสร้างเป็น “หลักการ” ได้

การวิเคราะห์สรุปเชิงอุปนัย ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า²⁷ สรรพสิ่งในธรรมชาติ แต่ละหน่วย ย่อมมีคุณสมบัติทางธรรมชาติแบบเดียวกัน และดำเนินตัวเองภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกันอย่างแน่นอนตายตัว เช่น ธรรมชาติของน้ำบริสุทธิ์ ย่อมประกอบด้วยไฮโดรเจน 2 โมเลกุล และออกซิเจน 1 โมเลกุล (H_2O) จะแปรสภาพเป็นก้อนแข็งเมื่อลดอุณหภูมิให้เหลือ 0 องศาเซลเซียส จะเป็นของเหลวเมื่ออยู่ในสภาพอุณหภูมิปกติ และแปรสภาพเป็นไอเมื่อเพิ่มอุณหภูมิให้ถึง 100 องศาเซลเซียส ธรรมชาติของแสงย่อมเดินทางเป็นเส้นตรงด้วยความเร็ว 186,000 ไมล์ต่อวินาที ธรรมชาติของเสียงเดินทางด้วยความเร็ว 1,100 ฟุตต่อวินาที เป็นต้น ซึ่งมันจะเป็นเช่นนี้เสมอ

จากการทราบคุณลักษณะที่แน่นอนตายตัวแบบนี้ สามารถนำมาวิเคราะห์สรุปเพื่อสร้าง หลักการ เรื่องหนึ่งเรื่องใดได้ โดยตรวจสอบจากตัวแทนข้อมูลเพียง บางส่วน แล้ววิเคราะห์สรุปคลุม ทั้งหมด ของสิ่งประเภทเดียวกันนั้น ว่า จะต้องมีความสมบัติและดำเนินตัวเองภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน เช่น สังเกตข้อมูลเพียง บางส่วน ของไม้ พบว่า ท่อนซุง ต้นไม้ กิ่งไม้ ลังไม้ กระดาน เกี๊ยะทำด้วยไม้ ลอยน้ำได้ ก็ทำนายสรุปเป็นหลักการว่า ไม้ทุกชนิดเป็นสิ่งลอยน้ำได้ เป็นต้น

ในงานวิจัยนี้ก็เช่นกัน ถ้าพบว่าข้อมูล บางส่วน ให้คำตอบในลักษณะซ้ำเดิม หรือเกิดการพิสูจน์ซ้ำหลาย ๆ ครั้ง จะ สรุปเป็นหลักการ ไว้ใช้ต่อไป แต่เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้ มิใช่การศึกษาเกี่ยวกับ สรรพสิ่งในธรรมชาติ หากแต่เป็นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ โดยธรรมชาติของมนุษย์ ย่อมมีอารมณ์ ความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย จะให้เดินไปตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวเหมือน สรรพสิ่งในธรรมชาติ เสมอไปไม่ได้ ฉะนั้น เพื่อ

ที่จะช่วยให้ข้อสรุปมีความรอบคอบและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น จะดำเนินการ คือ (1) ในการสร้างหลักการแต่ละหลักการ จะพยายามแสวงหาข้อมูลจากรอบด้าน (2) จำนวนข้อมูลที่ได้จะต้องมีปริมาณมากพอ (ท่านพุทธทาส แนะนำให้ใช้ตัวแทนข้อมูลประมาณร้อยละ 10)²⁸ (3) พยายามที่จะแสวงหาข้อมูลที่คาดว่า เป็น **ตัวแทนที่ดี** ของเรื่องที่จะสรุป (4) ถ้าเรื่องใดมีความสลับซับซ้อน จะวิเคราะห์โดยพิจารณาจากบริบทหลายด้านประกอบกัน และ (5) ในการวิเคราะห์สรุปแต่ละเรื่อง จะพยายามกระทำด้วยความรอบคอบ ปราศจากอคติ

(2) การวิเคราะห์สรุปเชิงนิรนัย (Deductive Analysis)

หลักการ : สามารถใช้ข้อมูลหน่วยย่อย “ตรวจสอบ” เพื่อที่จะยืนยันหรือปฏิเสธหลักการเดิมได้

การวิเคราะห์สรุปเชิงนิรนัย มีหลักการตรงกันข้ามกับวิธีวิเคราะห์สรุปเชิงอุปนัย²⁹ คือ วิธีเชิงอุปนัย เริ่มต้นจากข้อมูล หน่วยย่อย นำไปสรุป หลักการ (Particulars to general) แต่วิธีนิรนัยเป็นการวิเคราะห์สรุปจาก หลักการ ไปสู่ หน่วยย่อย (General to particulars) โดยนำเอาหลักการที่วิธีอุปนัยวางไว้ให้แต่เดิมเป็น **ตัวตั้ง** แล้วนำหน่วยย่อยอันใหม่มา **ตรวจสอบ** เพื่อที่จะดูว่าเป็นไปตามหลักการที่มีอยู่เดิมหรือไม่ ถ้าเป็นไปตามนั้น ถือว่าหลักการถูกต้อง แต่ถ้าไม่เป็นไปตามนั้น แสดงว่าหลักการไม่ถูกต้อง จึงต้องใช้วิธีอุปนัยสร้างหลักการใหม่ ดังเช่น เราเคยทราบมาแต่เดิมว่าวัตถุที่มีน้ำหนักต่างกัน จะตกจากที่สูงในระดับเดียวกัน ลงถึงพื้นไม่พร้อมกัน โดยวัตถุที่มีน้ำหนักมากกว่าจะตกถึงพื้นก่อนอันที่เบาว่าในอัตราส่วนที่สัมพันธ์กับจำนวนเท่าของน้ำหนัก ครั้นต่อมาเราสงสัยว่าหลักการนี้ถูกต้องหรือไม่ จึงทดลองซ้ำโดยพยายามขจัดตัวแปรแทรกซ้อนออกไป เช่น ให้อัตถุนั้นมีขนาดและรูปร่างแบบเดียวกัน กลับพบ **หลักการใหม่** ว่า วัตถุทั้งสองนี้ตกถึงพื้นพร้อมกันได้ จึงต้องเปลี่ยนจาก **หลักการเดิม** มายึด **หลักการใหม่** ว่า **วัตถุที่มีน้ำหนักต่างกัน ถ้ามีขนาดและรูปร่างแบบเดียวกัน จะตกถึงพื้นพร้อมกัน** เป็นต้น โดยวิธีการทำนองเดียวกันนี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ตอบคำถามจากโจทย์วิจัยได้ โดยนำเอาวิธีวิเคราะห์สรุป **เชิงอุปนัย** ทำหน้าที่ **สร้างหลักการ** ส่วนวิธีวิเคราะห์สรุป **เชิงนิรนัย** ทำหน้าที่ **ตรวจสอบหลักการ** (Verification) ต่างฝ่ายต่างผลัดกันทำหน้าที่ **สร้าง** และ **ตรวจสอบ** เป็นวัฏจักรกันเช่นนี้ต่อไป จนกระทั่งได้คำตอบเป็นที่พอใจ³⁰

สรุป : ตามที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น พอจะสรุปหลักการของ “ตรรกมรรควิถี” ทั้งสี่วิธีได้คือ **ทฤษฎีเชอมนัย** ถือว่าอะไรจะเป็นจริง ต่อเมื่อสอดคล้องกับความรู้เดิม, **ทฤษฎีสมนัย**

ถือว่าอะไรจะเป็นจริง ต่อเมื่อเข้ากันได้กับข้อเท็จจริงหรือมีข้อเท็จจริงรองรับ ส่วน **ทฤษฎีปฏิบัติ** ถือว่าอะไรจะเป็นจริง ต่อเมื่อนำมาปฏิบัติแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ได้จริง แล้วนำมาวิเคราะห์สรุปด้วย **อุปนัยและนิรนัยมรรควิธี** ทฤษฎีทั้งสี่นี้จะถูกนำมาใช้ตรวจสอบความจริง วิเคราะห์ข้อมูล และวิเคราะห์ระบบคิดของท่านพุทธทาส ตามความเหมาะสมและจำเป็น อย่างไรก็ตาม จะต้องยอมรับว่า แม้ว่าทฤษฎีเหล่านี้จะใช้กันเป็นที่แพร่หลาย แต่มิได้หมายความว่ามีความสมบูรณ์ถึงขั้นไม่อาจถูกโต้แย้งได้เลย แต่ละทฤษฎีต่างมีจุดเด่นและจุดด้อยต่างกัน แต่ในโลกแห่งวิชาการจำเป็นต้องก้าวต่อไป จะหยุดนิ่งอยู่กับที่เพื่อรอทฤษฎีที่สมบูรณ์แบบที่สุดมิได้ สมมติว่ารอได้ก็ไม่อาจรับประกันได้ว่ามีทฤษฎีที่สมบูรณ์แบบที่สุดมีอยู่จริง ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องนำเอาทฤษฎีเท่าที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ไปพลาง ๆ ก่อน

2. พุทธมรรควิธี

คำว่า “พุทธมรรควิธี” หมายถึงวิธีที่ท่านถ่ายทอดโอนมาจากของพระพุทธเจ้า ถ้าย้อนกลับไปดู บทที่ 1 จะเห็นว่าท่านพัฒนาระบบคิดมาจากอุดมการณ์แบบ “นกนางนวลแตกฝูง” ผู้มุ่งมั่นที่จะแสวงหาเส้นทางสายของตนเอง ซึ่งผู้วิจัยสำรวจข้อมูลจากหลายที่และนำมาประมวลกันเข้า พบว่าท่านสร้างความชอบธรรมให้แก่เส้นทางสายนี้โดยนำเอา “เสาหลัก 4 ต้น”³¹ ที่พระพุทธองค์ทรงให้ไว้มาเป็นเครื่องค้ำยัน คือ (1) พุทธวจนะที่ว่า **ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น** (2) หลักความเชื่อใน **กาลามสูตร** (3) หลักการพื้นฐานใน **โคตมิสูตร** และ (4) หลักเทียบเคียงธรรมวินัยใน **มหาปเทศสี่** ในงานวิจัยนี้จะขอเรียก “เสาหลักต้นที่ 1” ว่า “บรรทัดฐานอุดมการณ์” และเรียก “อีก 3 ต้นที่เหลือ” ว่า “บรรทัดฐานมาตรการ” ซึ่งจะได้กล่าวตามลำดับ ดังนี้

2.1 บรรทัดฐานอุดมการณ์ : “ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”

ท่านตั้งชื่อเรียกพุทธภาษิตที่ว่า “ธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน” (สพเพ ธมฺมา อนตฺตา)³² และ “ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” (สพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา)³³ ว่าเป็น **เพชรเม็ดเดียว** ในพระไตรปิฎก หรืออีกนัยหนึ่งถือว่าเป็น **หัวใจ** ของพุทธศาสนา (มรดกที่ 100) และได้นำพุทธภาษิตนี้มาสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด โดยอ้างว่าถ้าบทบัญญัติใดลงกันได้กับบรรทัดฐานนี้ ถือว่าเป็นพระวจนะ³⁴ แต่ถ้าลงกันไม่ได้ ถือว่าไม่เป็นพระวจนะ และยังนำเอาบรรทัดฐานดังกล่าวไปใช้อธิบายหลักคำสอนส่วนอื่น รวมทั้งสอนมิให้ยึดมั่นถือมั่นแม้แต่พระไตรปิฎกเอง โดยกล่าวว่าเนื้อหาพระไตรปิฎกที่จะนำมากล่าวอ้างได้ ต่อเมื่อผ่านการตรวจสอบโดยบรรทัดฐานนี้ จึงจะถือว่าเป็นพระวจนะ ถ้าผิดจากนี้

ภูมิปัญญาการนำทางสู่เนื้อธรรมของท่านพุทธทาส

ไป ถือว่าไม่เป็น ยิ่งไปกว่านั้นท่านสอนมิให้ยึดมั่นถือมั่นแม้แต่ในเรื่องนิพพานอีกด้วย³⁵

ภายหลังจากที่ตรวจสอบพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง ท่านตั้งข้อสังเกตว่าหลักคำสอนบางส่วน โดยเฉพาะในพระอภิธรรม ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานอุดมการณ์ ดังที่ท่านชี้ให้เห็นว่า แต่เดิมมานี้เนื้อหาเหล่านี้สืบทอดกันมาแบบปากต่อปาก เพิ่งจะนำมาจารลงเป็นลายลักษณ์อักษรภายหลัง แล้วจะรับประกันได้อย่างไรว่าไม่ผิดพลาด หรือถึงแม้จะบัญญัติลงเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วก็ตาม ก็เป็นไปในลักษณะที่เรียกว่า **งอกที่ลังกา โตที่พม่า แล้วมาออกผลที่เมืองไทย** การถ่ายทอดจากภาษาหนึ่งสู่อีกภาษาหนึ่ง เช่น จากภาษาบาลีสู่ภาษาลังกา จากภาษาลังกากลับไปสู่ภาษาบาลี หรือจากภาษาบาลีสู่ภาษาพม่าหรือภาษาไทย มีโอกาสคลาดเคลื่อนได้ จึงทำให้เนื้อหาขัดแย้งกันเอง เช่น ในอรรถกถาธรรมบทกล่าวไว้ว่า หลังจาก “พระจักขุบาล” บวช พระพุทธเจ้าตรัสให้ไปศึกษาพระไตรปิฎก คำกล่าวนี้อาจจะเป็นจริงได้อย่างไร ในเมื่อสมัยนั้นยังไม่มีพระไตรปิฎกแต่อย่างใด หรือในตัวอย่างอื่น ๆ เช่น การสอนในลักษณะ “...โฆษณาชวนเชื่อ เพื่อดึงมวลชนด้วยการศึกษาเข้ามาสู่พุทธศาสนา ก็มีอยู่ ตัวอย่างเช่น จันทิมสูตร เรื่องราหูจับพระจันทร์ สุริยสูตร เรื่องราหูจับพระอาทิตย์ และ อฏฏานาติยสูตร เรื่องเมืองยักษ์...”³⁶ การสอนให้พระสวดภาณยักษ์ เพื่อขอให้ยักษ์ช่วยคุ้มครอง ถูกท่านวิพากษ์ว่า “...พุทธบริษัทชนิดไหนกันที่ต้องพึ่งยักษ์ พึ่งสวดมนต์ พึ่งยักษ์ เพื่อให้ยักษ์คุ้มครองเปลว ๆ ก็ไปตีกระแป๋งกระป๋อง ไปช่วยไล่ราหูให้แก่พระจันทร์เสียทีหนึ่ง ฉะนั้นสูตรชนิดนี้ควรจะปลดออก หรือ “ฉีก” ออกเสียจากพระไตรปิฎกไหม ?”³⁷

ท่านตั้งข้อสังเกตว่าคำสอนในลักษณะนี้เป็นที่น่าสงสัย³⁸ และยังวิพากษ์ผู้ที่ยึดมั่นถือมั่นในพระไตรปิฎกแบบหลับหูหลับตา ว่า “...นี่เราจะสงวนเอาไว้สำหรับทำกัน อย่างนี้ต่อไป โดยอาศัยสูตรในพระไตรปิฎกเป็นหลัก ซึ่งมันกลายเป็นปรมิปรารถไปอีกไม่สิ้นสุด...แต่มันเป็นพระไตรปิฎกของคนชั้นหลังที่สร้างขึ้น ๆ ในลักษณะหุ้มห่อของเดิม ถ้ายึดมั่นถือมั่นเอาไว้ ก็จะได้ตีกระป๋องกันต่อไปตลอดชั่วโคตร (หมายถึงถ้าอยากให้ราหูคายพระจันทร์ ก็ตีกระป๋องต่อไป - ผู้วิจัย) เพราะอ้างได้ว่ามีอยู่ในพระไตรปิฎก...”³⁹ เมื่อท่านวิพากษ์ดังนี้แล้ว ยังได้เสนอแนะว่าควรจะนำเนื้อหาบางส่วนออกจากพระไตรปิฎก โดยกล่าวว่า “...พระไตรปิฎกนี้...มีบางส่วนที่ควรปลดออกหรือฉีกออกได้สัก ๓๐ เปอร์เซนต์ คือ เรื่องราหูจับอาทิตย์ ราหูจับจันทร์ เรื่องเมืองยักษ์ และเรื่องอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน...ถ้าเอาพวกนักวิทยาศาสตร์ นักศึกษาโบราณคดี ครูอาจารย์ชั้นพิเศษ เป็นหลักแล้ว พระไตรปิฎกสำหรับหีบยื่นให้แก่คนพวกนี้ยังอาจจะปลดออกได้อีกสัก ๓๐ เปอร์เซนต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคืออภิธรรมปิฎก เมื่อออกอีก ๓๐ เปอร์เซนต์ รวมเป็น ๖๐ เปอร์เซนต์ ยังเหลืออยู่อีก 40 เปอร์เซนต์ จากของ

ทั้งหมด ก็ยังมีมากมายมหาศาล คือมากกว่าคัมภีร์ไบเบิล คัมภีร์อัลกุรอาน มากกว่าคัมภีร์ของศาสนาไหนทั้งหมดอีกตั้งหลายเท่าตัวทั้งที่ลดลงเสียตั้ง ๖๐ เปอร์เซ็นต์ ที่นี้ที่เหลือ ๔๐ เปอร์เซ็นต์ ก็เอามาเลือกเฟ้นได้โดยง่าย พบเครื่องชุดเพชรแล้วก็ ชุดเพชร พบเพชรที่เรียกว่าหัวใจของพระไตรปิฎก คือเพชรเม็ดเดียว ได้แก่หลัก คำสอนและการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติ ที่ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”⁴⁰

2.2 บรรทัดฐานมาตรฐานการ : “กาลามสูตร”

คำว่า “สูตร” หมายถึง พระธรรมเทศนา หรือ ธรรมกถาเรื่องหนึ่งเรื่องใด ถ้าพูดว่า “พระสูตร” มักหมายถึงพระสูตรตันตปิฎก การตั้งชื่อพระสูตรอาจจะตั้งตามชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ในกรณีนี้ทรงแสดงธรรมเทศนาแก่ “ชาวกาลามะ” จึงตั้งชื่อว่า “กาลามสูตร” (เกสปุตตสูตร) การกล่าวพระสูตรนี้มีขึ้นในสมัยเมื่อพระองค์เสด็จไปโปรด “กาลามชน” ณ เกสปุตตนิคม แห่งแคว้นโกศล ในครั้งนั้น ชาวกาลามะ รู้สึกสับสนว่าจะเลือกเชื่อใครดี เพราะเจ้าลัทธิแต่ละคนต่างอ้างว่าคำสอนของตนเท่านั้นที่ดีและถูก ส่วนของฝ่ายอื่นเลวและผิด พวกเขาจึงทูลถามว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุที่นัระอิตระอาใจมีอยู่ คือ พรหมณ์ผู้ที่เป็นบรรพชิต พวก ๑ ที่มายังตำบลเกสปุตตะ ย่อมแสดง ย่อมเทิดทูนวาทะเฉพาะที่เป็นของตน แต่วาทะของพวกอื่น กลับถูกเขาทำถมตติเตียน ดูถูก กระทำให้เป็นวาทะที่ปราศจากศักดิ์ศรี พวกข้าพระบาททั้งนั้นเที่ยว ต่างมีความเคลือบแคลงสงสัยว่า “บรรดาพรหมณ์ผู้ที่เป็นบรรพชิต ผู้เจริญเหล่านี้ พรหมณ์คนไหนหนอกล่าวคำจริง พรหมณ์คนไหนหนอกล่าวคำเท็จ”⁴¹

ในคราวนั้นพระองค์ทรงตอบคำถามชาวกาลามะ โดยแสดงธรรมว่าด้วย บรรทัดฐานแห่งความเชื่อ ว่า อย่าเชื่อโดยอาการ 10 อย่าง ถ้าจะเชื่อ ต่อเมื่อตรวจสอบ โดยนำคำสอนนั้นมาทดลองปฏิบัติดูก่อน ถ้าเห็นว่าสามารถดับทุกข์ได้จริงจึงจะเชื่อ โดยพระองค์ทรงแสดงในรายละเอียด ว่า

ดูก่อนชาวกาลามะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดำเนินไปอย่างนี้ คือ (๑) อย่าเชื่อตามถ้อยคำที่ได้ยินติดต่อกันมาโดยลำดับ (๒) อย่าเชื่อถือตามถ้อยคำที่เป็นปริมปรา (๓) อย่าถือตามคำบอกยืนยัน (๔) อย่าเชื่อถือด้วยข้ออ้างว่าตรงกับคัมภีร์ (๕) อย่าเชื่อถือด้วยการนึกเอาเอง (๖) อย่าเชื่อถือด้วยการคาดคะเนเอาตามแบบปฏิบัติ (๗) อย่าเชื่อถือถือด้วยการตรึกตรองไปตามอาการ (๘) อย่าถือเพราะการ

ทนทานต่อการเพ่งพินิจด้วยทิวในลัทธิของตนแล้ว (๙) อย่าถือเพราะผู้พูดมีฐานะ
ที่สมควรเชื่อได้ (๑๐) อย่าเชื่อถือเพราะปลงใจเอาว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

ดูก่อนชาวกาลามะทั้งหลาย ในคราวที่ท่านทั้งหลายรู้ด้วยตัวเองว่า “ธรรม
เหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ติเตียน ธรรมเหล่านี้ที่ถูก
ปฏิบัติครบกระบวนการแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการทำลาย เพื่อความทุกข์” ธรรม
ทั้งหลายที่ถูกพิจารณาแล้วนี้ ท่านทั้งหลายพึงจะเสียโดยสิ้นเชิงเถิด⁴²

หลักแห่งความเชื่อทั้ง 10 ประการนี้ ถ้านำมาแยกอธิบาย จะได้ว่าในข้อ 1 - 3
ทรงเตือนมิให้ด่วนเชื่อเพราะการได้ยิน ได้ฟัง หรือศึกษาสืบตาม ๆ กันมา เพราะ
สิ่งที่ได้ฟังสืบต่อ ๆ กันมา, สิ่งที่ยึดถือสืบต่อ ๆ กันมาแต่โบราณกาล, สิ่งที่เล่าลือกันใน
หมู่ชนอยู่อย่างกว้างขวาง เหล่านี้อาจผิดพลาดได้ ส่วนข้อ 4 ทรงเตือนมิให้ยึดมั่นถือ
มั่นในตำรา คัมภีร์ แม้กระทั่งพระไตรปิฎก เพราะทั้งตำรา คัมภีร์ หรือแม้แต่พระไตร
ปิฎก อาจผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้เช่นกัน ส่วนข้อ 5, 6, 7 และ 8 ทรงเตือนมิให้ด่วน
เชื่อตามหลักการคิดเชิงเหตุผล การคิดคำนวณ ไม่ว่าจะเป็นการคิดเชิงเหตุผลแล้ว
เห็นว่าเข้ากันได้ตามหลักแห่งตรรกะ หรืออนุมานแล้วเห็นว่าเข้ากันได้ตามหลักแห่งปรัชญา
หรือไตร่ตรองแล้วเห็นว่าเข้ากันได้กับการตรึกของตน (Common sense) เข้ากันได้กับความ
คิด ความเชื่อ ทฤษฎีที่ตนชอบ เหล่านี้ล้วนไม่ควรด่วนเชื่อ เพราะอาจมีข้อผิดพลาดได้เช่นกัน
ส่วนอีก 2 ข้อสุดท้าย ทรงเตือนมิให้ยึดมั่นถือมั่นในตัวบุคคล โดยในข้อ 9 เตือนมิ
ให้เชื่อเพราะเห็นว่าบุคคลนั้นเป็นผู้คงแก่เรียน เป็นที่นำเลื่อมใสศรัทธา มีเครดิตน่า
เชื่อถือ ส่วนข้อสุดท้าย ถือว่าเป็นสุดยอดแห่งการให้เสรีภาพทางความเชื่อเลยทีเดียว คือ
เตือนมิให้เชื่อเพราะเห็นว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า แม้แต่
พระวณะของพระองค์เองก็อย่าเพิ่งเชื่อ ถ้าจะเชื่อ ต่อเมื่อนำหลักคำสอนนั้นมาตรวจสอบ
โดยการทดลองปฏิบัติดู ถ้าปรากฏว่าสามารถดับทุกข์ได้จริง จึงจะเชื่อ⁴³

ท่านพุทธทาส ได้นำ “บรรทัดฐานมาตรฐาน” เรื่อง หลักแห่งความเชื่อ นี้มา
ประยุกต์สู่วิธีปฏิบัติ โดยอธิบายว่า “...ที่นี้ ก็อยากจะพูดถึงวิธีปฏิบัติ : ตามที่กล่าว
เป็นข้อห้ามไว้ ๑๐ ประการนั้น ไม่ได้หมายความว่าห้ามมิให้แต่ละต้องสิ่งเหล่านั้น
เอาเสียเลย., แต่ว่ามีอะไรมาให้ฟังก็ฟัง มีอะไรมาให้ดูก็ดู มีอะไรเล่าลือมาก็ฟัง แต่
แล้วไม่เชื่อทันที คือไม่ถึงเอาทันทีสำหรับการปฏิบัติตาม, หากแต่นำมาพิจารณา
ใคร่ครวญดู ว่ามันดับทุกข์ได้หรือไม่. ถ้าเห็นแว่วว่าจะดับทุกข์ได้ ก็ลองปฏิบัติดู,
ถ้าดับทุกข์ได้แล้วจึงค่อยเชื่อ หรือถือเอาเป็นหลัก : แม้พระไตรปิฎกนั้นก็อ้างอิงได้
แต่ให้ถูกหัวใจของพระไตรปิฎก หรือส่วนที่ดับทุกข์ได้จริง, อย่าให้ไปถูกเข้ากับ
เรื่องเปลือก หรือลัทธิ หรือกระดาดห่อลัทธิชั้นนอกเลย

ที่นี้เรื่องเกี่ยวกับความเห็นหรือทิฐิของตนนั้นต้องให้มันเป็นไปตามหลักของ ยถาภูตสัมมัมปัญญา เห็นจริงด้วยตนเองว่าจะดับทุกข์ได้อย่างไร จะฟังคำพูด ของ ผู้มีลักษณะน่าเชื่อ ก็ฟังได้ แม้แต่ผู้ที่เป็นครูของตนเอง ก็ฟังได้ แต่ไม่เชื่อทันที โดย เอาจิตใจครุ่นหรือทดลองปฏิบัติ จนเกิด ยถาภูตสัมมัมปัญญา เสียก่อน พระ สาริบุตรก็ถือหลักอันนี้และกล่าวทูลเจ้พะพะพัคัทรพะพุทธเจ้าว่าถือหลักอันนี้...”⁴⁴

2.3 บรรทัดฐานมาตรฐาน : “โคตมีสูตร”

เครื่องมือตรวจสอบความจริงที่นำมาใช้อีกบรรทัดฐานหนึ่ง คือ หลักคำสอนใน “โคตมีสูตร”⁴⁵ ซึ่งพระองค์ทรงแสดงแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี (พระน่านาง) บรรทัดฐาน นี้ถือว่าเป็น **หลักการพื้นฐาน** ของพุทธศาสนา ถ้าผู้ใดนำคำสอนใดมากล่าวอ้าง จะต้อง พิจารณาว่าเข้ากับหลักการนี้หรือไม่ ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กุฎาคารศาลา ป่ามทวัน ใกล้พระนคร เวสาลี ครั้งนั้นแล พระนางมหาปชาบดีโคตมี เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว ประทับยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโดยย่อ แก่หม่อมฉัน ซึ่งหม่อมฉันได้ฟังแล้ว จะพึงเป็นผู้หลีกออกจากหมู่ อยู่ผู้เดียวไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่เถิด”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดูกรโคตมี ท่านพึงรู้ธรรมเหล่าใดว่า

- ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความกำหนัดย่อมนใจ ๑
- เป็นไปเพื่อความประกอบทุกข์ ๑
- เป็นไปเพื่อความสะสมกองกิเลส ๑
- เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่ ๑
- เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษยินดีด้วยของมีอยู่ คือมีนี้แล้วอยากได้นั้น ๑
- เป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑
- เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ๑
- เป็นไปเพื่อความเลี้ยงยาก ๑

ธรรมเหล่านั้นพึงรู้ว่า ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่คำสั่งสอนของพระศาสดา

- ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด ๑
- เป็นไปเพื่อความปราศจากทุกข์ ๑
- เป็นไปเพื่อความไม่สะสมกองกิเลส ๑

- เป็นไปเพื่อความอยากอันน้อย ๑
- เป็นไปเพื่อความสันโดษยินดีด้วยของมีอยู่ ๑
- เป็นไปเพื่อความสงบจากหมู่ ๑
- เป็นไปเพื่อความเพียร ๑
- เป็นไปเพื่อความเลี้ยงง่าย ๑

ธรรมเหล่านี้พึงรู้ว่า เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา”⁴⁶

บรรทัดฐานตรวจสอบความจริงในพระสูตรนี้ มีนัยสำคัญต่างจาก กาลามสูตร ตรงที่ กาลามสูตร เพียงแต่อธิบายเหตุไม่ควรเชื่อด้วยอาการ 10 อย่าง แต่มิได้วางบรรทัดฐานว่าควรเชื่ออะไร แต่ในพระสูตรนี้ได้วางบรรทัดฐานว่า การตรวจสอบว่าคำสอนใดเป็นพระวณะหรือไม่ โดยถือหลักในการพิจารณาว่า ถ้าเป็นไปเพื่อความกำหนด, เพื่อความประกอบทุกข์, เพื่อสะสมกิเลส, เพื่อความอยากใหญ่, เพื่อความไม่สันโดษ, เพื่อคลุกคลีด้วยหมู่, เพื่อความเกียจคร้าน และเพื่อความเลี้ยงยาก **พึงวินิจฉัยว่า ไม่ใช่พระธรรมวินัย ไม่ใช่พระวณะ** หากแต่เป็นคำสอนของลัทธินิกายอื่นที่ปลอมปนอยู่ในพุทธศาสนา แต่ถ้าพบว่าเป็นไปในทางตรงข้าม คือ เพื่อความคลายกำหนด, ความดับทุกข์, ไม่สะสมกิเลส, ความมักน้อย, ไม่ติดข้องด้วยของที่มีอยู่, ความสงบจากหมู่, ความเพียร และเพื่อความเลี้ยงง่าย **พึงวินิจฉัยว่าเป็นพระธรรมวินัยเป็นพระวณะ เป็นคำสอนของพุทธศาสนา**

2.4 บรรทัดฐานมาตรการ : “มหาปเทสสี่”

นอกจากบรรทัดฐานข้างต้น ท่านยังนำ มาตรการที่ใช้สำหรับเทียบเคียง ว่า คำสอนใดเป็นธรรมวินัยหรือไม่ โดยอ้างเอามาตรการใน “มหาปเทสสี่” คือ ถ้าผู้ใดกล่าวว่ **นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย** โดยอ้างเหตุ 4 ประการ คือ “พุทฺธาปเทส” - ยกเอาพระศาสดามาเป็นข้ออ้าง, “สังฆापเทส” - ยกคณะสงฆ์มาเป็นข้ออ้าง, “สัมพหุสฺสเถราปเทส” - ยกพระเถระจำนวนมากมาเป็นข้ออ้าง หรือ “เอกเถราปเทส” - ยกเอาพระเถระรูปหนึ่งรูปใดมาเป็นข้ออ้าง⁴⁷ ทรงเตือนว่าอย่าเพิ่งด่วนเชื่อ ถ้าจะเชื่อ ต่อเมื่อนำไปตรวจสอบกับพระสูตรและเทียบเคียงกับพระวินัยก่อนว่าเข้ากันได้หรือไม่

พระองค์ทรงกล่าวถึงหลักสำหรับใช้เทียบเคียงไว้เป็น “บรรทัดฐานมาตรการ” นี้ ความว่า⁴⁸ (1) สิ่งใดมิได้ทรงห้ามไว้ว่า **ไม่ควร** แต่เข้ากับสิ่งที่เป็น **อกัปปิยะ** ชัดต่อสิ่งเป็น **กัปปิยะ** **สิ่งนั้นไม่ควร** (**กัปปิยะ** หมายถึงสิ่งที่ควรแก่สมณะบริโศค เช่น ข้าวสุก จีวร รมยาแดง เป็นต้น แต่สุรา เสื่อ กางเกง หมวก น้ำอบ ไม่ทรงอนุญาต ถือว่าเป็น **อกัปปิยะ**)⁴⁹ (2) สิ่งใดมิได้ทรงห้ามไว้ว่า **ไม่ควร** แต่เข้ากับสิ่งเป็น **กัปปิยะ** ชัดต่อสิ่งเป็น **อกัปปิยะ** **สิ่งนั้นควร** (3) สิ่งใดมิได้ทรงอนุญาตไว้ว่า **ควร** แต่เข้ากับสิ่งเป็น **อกัปปิยะ** ชัดต่อสิ่งเป็น **กัปปิยะ**

สิ่งนั้นไม่ควร (4) สิ่งใดมิได้ทรงอนุญาตไว้ว่า **ควร** แต่เข้ากันกับสิ่งเป็น **กับปิยะ** ขัดต่อสิ่งเป็น **อกับปิยะ** **สิ่งนั้นควร**

เมื่อนำหลัก “มหาปเทศสี่” มาแจกแจงรายละเอียด พอจะแบ่งออกได้เป็น 2 หมวด คือ หมวด 1 ว่าด้วยหลักทั่วไป และหมวด 2 ว่าด้วยหลักเฉพาะในทางพระวินัย ดังนี้⁵⁰

หมวด 1 หลักทั่วไป มีความว่า (1) หากมีภิกษุกล่าวว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะพระพักตร์ว่า **นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตฤสาสน์** (พระวจนะ) (2) หากมีภิกษุกล่าวว่า ในอวาสชื่อโน้น มีสงฆ์อยู่ พร้อมด้วยพระเถระพร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า **นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตฤสาสน์** (3) หากมีภิกษุกล่าวว่า ในอวาสชื่อโน้น มีภิกษุผู้เป็นพระเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูต ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า **นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตฤสาสน์** (4) หากมีภิกษุกล่าวว่า ในอวาสชื่อโน้น มีภิกษุผู้เป็นพระเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหูสูต ถึงอาคม ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า **นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตฤสาสน์**

เธอทั้งหลาย ยังไม่ฟังขึ้นชมหรือคัดค้านคำกล่าวนั้น แต่ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังสอบดูในสูตรเทียบดูในวินัย

ก ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรหรือเทียบเข้าในวินัยไม่ได้ ฟังสันนิษฐานว่านี่มิใช่คำรัสของพระผู้มีพระภาค ฟังละทิ้งเสีย

ข ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรหรือเทียบเข้าในวินัยได้ ฟังสันนิษฐานว่า นี่เป็นคำรัสของพระผู้มีพระภาค ฟังรับมาด้วยดี

หมวด 2 หลักเฉพาะในทางพระวินัย มีว่า⁵¹ (1) สิ่งใดมิได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร **สิ่งนั้นไม่ควร** (2) สิ่งใดมิได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร **สิ่งนั้นควร** (3) สิ่งใดที่มีได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร **สิ่งนั้นไม่ควร** (4) สิ่งใดมิได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร **สิ่งนั้นควร**⁵²

จากพระสูตรนี้พอจะสรุปหลักการสำคัญว่า สิ่งใดที่มีได้ห้ามหรือมิได้ทรงอนุญาตไว้ให้ตรวจสอบดูโดยนำไปเทียบเคียงกับในพระสูตรและพระวินัย ถ้าพบว่าเข้ากันได้ ให้ถือว่าเป็นพระวจนะ แต่ถ้าเข้ากันไม่ได้ ก็ไม่เป็นพระวจนะ บรรทัดฐานนี้เป็นอีกมาตรการหนึ่งที่ท่านพุทธทาสนำมาเป็นเครื่องมือตรวจสอบธรรมวินัยเพื่อที่จะสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิดของท่าน

สรุป : ตามที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นเรื่อง **พุทธมรรควิถี** พอจะสรุปได้ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงวาง “บรรทัดฐานอุดมการณ์” ไว้ว่าทุกสิ่งไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เพราะสิ่งทั้งปวง

ไม่ใช่ตัวตน และยังทรงวาง “บรรทัดฐานมาตรฐานการ” ไว้ 3 ประการ คือ (1) บรรทัดฐานสำหรับใช้เป็น **หลักแห่งความเชื่อ** (กาลามสูตร) โดยสอนว่าอย่าเชื่ออะไรง่าย ถ้าจะเชื่อต่อเมื่อนำมาทดลองปฏิบัติดูแล้วปรากฏว่าสามารถดับทุกข์ได้จริงหรือไม่ (2) บรรทัดฐานสำหรับใช้เป็น **หลักพิจารณา** (โคตมีสูตร) โดยเน้นว่าคำสอนใดจะถือว่าเป็นของพุทธศาสนาต่อเมื่อเข้ากับหลักการพื้นฐาน คือ เป็นไปเพื่อความหน่าย คลายกำหนด ความดับทุกข์ ไม่สะสมกิเลส ความมักน้อย ไม่ติดข้องด้วยของที่มีอยู่ ความสังัดจากหมู่ ความเพียร เพื่อความเลี้ยงง่าย และ (3) บรรทัดฐานสำหรับใช้เป็น **หลักเทียบเคียง** (มหาปเทศสี่) โดยสอนว่าถ้าใครกล่าวอ้างว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย”ให้นำมาเทียบเคียงกับพระสูตรและพระวินัย ว่าเข้ากันได้กับหลักแห่ง **ควร - ไม่ควร** หรือไม่ ถ้าเข้ากันได้จึงจะรับไว้

บรรทัดฐานดังกล่าว ถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับใช้ตรวจสอบความจริงที่ท่านพุทธทาสนำมาใช้สร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล้ายืนยันอย่างมั่นใจว่าสิ่งที่กระทำเป็นสิ่งที่ถูกต้อง สามารถช่วยนำทางเข้าถึงแก่นของพุทธศาสนาได้ ดังที่ท่านให้สัมภาษณ์ **นิกิจ พลายชุม** ว่า

แบบที่ถูกต้อง... เป็นแบบที่เราถือว่าถูกต้องโดยรวบรวมค้นคว้าเอามาจากบาลีโดยตรง ผ่านการพิสูจน์ทดลองด้วยตนเองแล้ว ถือว่าถูกต้อง แล้วจึงพูดไว้เป็นแบบ นี่แหละเป็นของสวนโมกข์ เกณฑ์ของความถูกต้องก็คือการทดลองปฏิบัติและตรงตามบาลี โดยทางหนังสือ (คือ) ทางบาลี โดยทางปฏิบัติ คือ สามารถปฏิบัติได้ ... พิสูจน์โดยผลของการปฏิบัติ มันมีประโยชน์ในการดับทุกข์ได้ เราถือตามหลักพุทธศาสนาที่เรียกว่า บุญกุศลหรือถูกต้อง คือ พิสูจน์ความมีประโยชน์ ถ้ามันพิสูจน์ความมีประโยชน์ตนและผู้อื่น นั่นแหละถูกต้อง⁵³

3. พุทธทาสมรรควิธี

หลังจากที่นำ “พุทธมรรควิธี” มา **วางรากฐาน** เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิดแล้ว ท่านต่อ ยอดในส่วนของตนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอเรียกส่วนที่ต่อยอดนี้ว่า **พุทธทาสมรรควิธี** อันที่จริงผลงานของท่าน ไม่ว่าจะเขียนหรือพูด สิ่งปลูกสร้าง พุทธศิลป์ ฯลฯ ล้วนนำมาใช้สร้างเป็นกรอบคิดแบบ “**พุทธทาสมรรควิธี**” ได้ทั้งสิ้น แต่ในที่นี้จะคัดเลือกตัวแทนข้อมูลมาใช้ประมาณร้อยละ 10 ดังที่ท่านแนะนำไว้⁵⁴ คือ **กรอบคิดจากเรื่อง แนวทางปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์, แถลงการณ์สวนโมกข์ 50 ปี และกฎบัตรพุทธบริษัท, มรดกที่ขอฝากไว้, ภาษาคน-ภาษาธรรม และ ปณิธาน 3 ประการ** เหตุที่คัดเลือกตัวแทนข้อมูลส่วนนี้มาใช้ เพราะเห็นว่า ตกผลึก เป็นมรรควิธีของท่านค่อนข้าง

จะชัดเจนแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **มรดกที่ขอฝากไว้** ท่านได้ประมวลมรดกทางปัญญา ที่สั่งสมมาตลอดชีวิต ทั้งฝ่ายวัตรธรรมและพิธีกรรม และฝ่ายนามธรรมทางสติปัญญา เป็น **กองมรดก** รวมได้ 189 ชิ้น จึงถือได้ว่าสิ่งเหล่านี้สามารถใช้เป็น ตัวแทนข้อมูล นำไปสู่ การวิเคราะห์ระบบคิดของท่านอย่างครบถ้วนได้ อย่างไรก็ตาม แม้ผลงานส่วนที่กล่าวนี้ จะถูกนำมาเป็นตัวแทนข้อมูล แต่ผลงานส่วนอื่น ๆ จะไม่ถูกละเลย หากจะถูกนำมาใช้ ประกอบในการพิจารณาตามความเหมาะสมและจำเป็น

3.1 กรอบคิดจาก “แนวทางการปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์”

สวนโมกข์มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ ไม่มีผู้ใดอุปโลกน์ตนเอง ว่าเป็น “ครูอาจารย์” ทั้งนี้เพราะ (1) เชื่อว่าไม่สามารถหาบุคคลที่ควรเรียกว่าครูอาจารย์ได้ (2) ถ้าจะหาบุคคลเช่นว่าได้ ก็ยังเห็นโทษของการติดยึดอยู่กับตัวบุคคล และ (3) พระพุทธเจ้า เคยตรัสไว้ว่า “ธรรมวินัยที่แตกตแสดงแล้ว จะอยู่เป็นครูของทุกคนเมื่อแตกตล่วงลับ ไปแล้ว” ด้วยเหตุนี้ชาวสวนโมกข์จึงวางแนวปฏิบัติธรรมไว้ว่า

ข้อแรกสุด ต้องย้อนไประลึกถึงหลักการของคณะธรรมทานที่มีความมุ่งหมายจะรื้อฟื้นและส่งเสริมการปฏิบัติธรรม สำหรับผู้ที่มีการศึกษาปริยัติธรรม อย่างเพียงพอแล้ว เช่นเป็นเปรียญหรือนักธรรมเอกมาแล้วเป็นอย่างน้อย จึงได้ จัดสถานที่ขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวก แก่ผู้ที่มุ่งหวังในการปฏิบัติเหล่านั้น...

โดยหลักการนี้ ทุกคนที่อาศัยอยู่ในสถานที่นี้จะต้องใช้วิชาความรู้ของตนเอง เป็นหลักในการปฏิบัติตนเอง ไม่มีบุคคลใดตั้งตนเป็นอาจารย์หรือเป็นผู้นำ จะ เป็นได้อย่างมากก็แต่เพียงเพื่อนที่ดีที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” สำหรับช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันในเมื่อมีปัญหาขัดข้องเกิดขึ้น⁵⁵

ด้วยเหตุนี้ชาวสวนโมกข์จึงอยู่ร่วมกันโดยถือหลัก 3 ประการ⁵⁶ คือ (1) ทุกคน ต้องพึ่งตนเอง (2) ไม่มีครูอาจารย์คอยให้การอบรมสั่งสอน นอกจากมีธรรมวินัยเป็นครู อาจารย์แทน และ (3) มีแต่ “กัลยาณมิตร” ผู้เป็นสหธรรมิก คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนผู้มาใหม่ต้องคอยสังเกตและสอบถามจากผู้อยู่ก่อน ส่วนหลักธรรมที่นำมาใช้เป็น แนวทางปฏิบัติไม่เป็นไปตามแบบฉบับของใคร ไม่ว่าจะแบบไทย แบบพม่า หรือแบบลังกา แบบของวัดโน้น วัดนี้ หรือวัดไหน แบบของอาจารย์โน้น อาจารย์นี้ หรืออาจารย์ไหน แต่ จะถือตามแบบที่ช่วยกันเลือกเฟ้นกันมาเองจากบาลีโดยตรง หรือแบบที่เจ้าหน้าที่กอง ตำราประจำสำนักนี้เลือกเฟ้นมาให้ ไม่ถือเอาหลักคำสอนในอรรถกถา คัมภีร์พิเศษปกรณ์ อื่น หรือคัมภีร์วิสุทธิมรรคมาเป็นแบบอย่าง ถ้าคัมภีร์นั้นขัดกับในบาลี

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยทราบว่าในปัจจุบัน แม้หลักการเดิมจะยังคงสืบทอดไว้ แต่ บางอย่างได้ปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม เช่น ตามหลักการเดิมจะรับเฉพาะผู้ที่มี พื้นฐานทางพุทธศาสนาในระดับที่พอจะช่วยตัวเองได้แล้วมาอยู่ร่วมกัน แต่ปัจจุบันมีการ รับเอา “นวกะ” หรือผู้บวชใหม่มาอยู่ด้วยเช่นกัน เป็นต้น

3.2 กรอบคิดจาก “แถลงการณ์สวนโมกข์ 50 ปี” และ “กฎบัตร พุทธบริษัท”

หลังจากที่ก่อตั้งสวนโมกข์ครบ 50 ปี (พ.ศ. 2525) ท่านได้ออกแถลงการณ์ ใน แถลงการณ์นี้สะท้อนให้เห็นเป็นภูมิปัญญาหลากหลายแง่มุม ซึ่งผู้วิจัยเก็บประเด็นได้ดังนี้ (1) ปรับปรุงวิธีแปลภาษาบาลีให้ง่ายต่อการเข้าใจที่เรียกกันว่า **แปลแบบสำนวนสวนโมกข์** (2) ริเริ่มแสดงธรรมในรูปแบบของการยื่นปาฐกถาธรรม (3) ออกหนังสือ “พุทธศาสนา” รายไตรมาส (4) ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นในป่า และเขียนหนังสือ “ตามรอยพระอรหันต์” เพื่อใช้เป็น คู่มือปฏิบัติธรรม (5) นำวิธีการสอนแบบมหายานมาปรับใช้ให้เหมาะกับชาวบ้าน (6) นำ วิธีการสอนแบบเซนมาปรับใช้ให้เหมาะกับปัญญาชน (7) สร้างความสัมพันธ์ทางด้าน พุทธศาสนากับผู้สนใจชาวต่างชาติ (8) อธิบายความหมายของหลักธรรมบางเรื่องเสียใหม่ เช่น เรื่องปฏิจกสมุปาบท ไม่อธิบายแบบข้ามภพข้ามชาติอีกต่อไป (9) กำหนดให้สวนโมกข์ ไม่มี ผู้รับบริจาคเงินทอง (ถ้าจะให้ก็มีก็เฉพาะผู้รับบริจาคความใจ) (10) สร้าง **ระบบสองภาษา** ขึ้น ใช้ คือ ภาษาคน-ภาษาธรรม (11) ตีความประยุกต์ใช้ธรรมะอย่างอิสระ ไม่ติดยึดอยู่กับรูปแบบเก่า (12) วางหลักการตีความธรรมะว่าจะต้องให้สำเร็จประโยชน์ในกาลชาติปัจจุบัน ไม่ต้องรอให้ถึงชาติหน้า (13) สร้างสวนโมกข์โดยให้เป็นแบบอย่างของการคุ้มครองต้นน้ำลำธาร (14) วัตถุประสงค์ของและสิ่งปลูกสร้างในสวนโมกข์ต้องใช้เป็นสื่อสอนธรรมะได้ (15) ปรับปรุงวิธีตีกลอง ตีระฆังเสียใหม่ให้ถูกต้องตามระเบียบปฏิบัติที่มีมาแต่โบราณ (16) ให้มีสัตว์เลี้ยงอยู่รวม กันภายในวัด เพื่อใช้เป็นบทเรียนฝึกความไม่เห็นแก่ตัว (17) ทดลองใช้ “จีวรดำ” คือ ย้อม กรักจนกลายเป็นสีดำ (ต่อมายกเลิกเพราะมองไม่เห็นประโยชน์) (18) สอนนิสัยการ กิน อาหาร เช่น ทดลอง กิน แต่ฝึกจนเกิดความรู้ว่าไม่ควร กิน แต่ฝึก ทดลอง กิน แต่เนื้อจนเกิดความรู้ ว่าไม่ควร กิน แต่เนื้อ ทดลอง กิน แต่ข้าวจนเกิดความรู้ว่าไม่ควร กิน แต่ข้าว (ในงานวิจัยนี้ ส่วนใหญ่จะใช้คำว่า กิน แทนคำว่า รับประทาน โดยใช้ตามสำนวนท่านพุทธทาส อาจจะ เป็นไปได้ว่าในขณะที่ท่านเทศนาสั่งสอน ชาวบ้านทั่วไป การใช้คำว่า กิน กระแทกความรู้สึก ได้ดีกว่า) (19) ใช้ชื่อ “พุทธทาส” เพียงชื่อเดียว ไม่เปลี่ยนไปตามสมณศักดิ์) เพื่อให้ง่าย ต่อการเรียกขานสำหรับคนทั่วไปและชาวต่างชาติ (20) แหวกแนววิธีสอนธรรมะโดยใช้สื่อ โสตทัศนูปกรณ์เป็นเครื่องช่วย (21) คิดจะให้ให้มีเพลง “โอเปร่า” สำหรับพุทธศาสนา (แต่ทำ

ไม่สำเร็จ) (22) จัดให้มีโครงการตำรา เรียกว่า “กองตำราคณะธรรมทาน” (23) ตั้งชื่อเรียกหนังสือที่ท่านแต่งโดยมีคำว่า “จากพระโอบุสฐ์” ควบคู่อยู่ด้วย เช่น พุทธประวัติจากพระโอบุสฐ์ ปัจจุสมุปปาตจากพระโอบุสฐ์ (24) ดำริที่จะให้มีศูนย์กลางพุทธศาสนาแห่งโลก (แต่ไม่ได้ทำ เพราะเกรงถูกเข้าใจผิด) (25) พยายามอธิบายความหมายของคำว่า “เครื่อง” (ปฏิบัติเครื่อง) ว่า หมายถึงอยู่ตรงกลาง ไม่หย่อน ไม่ยาน ไม่ตั้ง ไม่ขาด ไม่เกิน (26) วางข้อปฏิบัติไว้ว่าจะไม่อุปสมบทให้ชาวต่างชาติ (เพราะเกรงปัญหาด้านกฎหมาย) แต่ถ้าอุปสมบทมาก่อนแล้ว ไม่ขัดข้องที่จะให้มาอยู่ร่วม (27) ประกาศต่อต้านคำว่า “ism” (ลัทธิ) เพราะเป็นเครื่องหมายของคำว่า “ตัวกู-ของกู” (28) ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน โดยไม่แบ่งแยกความแตกต่างระหว่างเชื้อชาติ ภาษา ไต ๆ (29) ประกาศไม่ยุ่งเกี่ยวกับลัทธิคอมมิวนิสต์ (แต่บางครั้งถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกคอมมิวนิสต์) (30) ยืนยันว่าสาเหตุแห่งความยากจน เพราะไม่ยึดถือธรรมะ ถ้ายึดถือธรรมะ จะทำงานอย่างมีความสุข รู้จักประหยัด จะไม่ยากจน (31) เสนอให้อธิบายความหมายของพระเจ้า (สำหรับผู้ที่นับถือพระเจ้า) เสียใหม่ มิให้ยึดถือแบบมีตัวตน แต่ให้อธิบายในความหมายของกฎธรรมชาติ หรือกฎแห่งความดี (32) จัดให้มีการสร้างโรงมหรสพทางวิญญาณ เพื่อให้ไว้ใช้เป็นที่สอนธรรมะ (33) พุดถึงสถิติคนที่มาเยี่ยมสวนโมกข์เมื่อปีกลาย (ปี พ.ศ. 2524) ว่ามีจำนวน 63,000 คน ในจำนวนนี้มีทั้งคนที่มา “รับดวงตา” (มาศึกษาธรรมะ) มาเที่ยว เฉย ๆ และมาแวะใช้ห้องน้ำห้องสุขา (เพราะรถนำเที่ยวมาถึงสวนโมกข์ตอนสว่างพอดี) และ (34) ประกาศยืนยันปณิธานของการมีสวนโมกข์ว่า เพื่อให้คงอยู่แห่งระเบียบปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหันต์สืบไป

ในวาระเดียวกันนี้ท่านยังได้ประกาศใช้ **กฎบัตรพุทธบัญญัติ** เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2525 ตรงกับวันวิสาขบูชาครบรอบ 50 ปีแห่งสวนโมกข์ ท่านชี้แจงกระบวนการจัดให้มีกฎบัตร ดังมีความตอนหนึ่งว่า

กฎบัตรสำหรับพุทธบริษัทนี้ เกิดขึ้นในที่ประชุมพุทธบริษัท ในโอกาสครบรอบ 50 ปี แห่งสวนโมกข์พลาราม ไชยา โดยข้าพเจ้าเป็นผู้เสนอร่างบัญญัติเป็นข้อ ๆ ให้คณะกรรมการวินิจฉัย 2 คณะ คือ คณะที่ยึดหลักพระธรรมคัมภีร์ และคณะที่ยึดหลักเหตุผลในปัจจุบัน เป็นผู้พิจารณา และให้ทำการแปรญัตติในการแก้ไข ตกเติมถ้อยคำให้เหมาะสม เป็นต้น แล้วเสนอแก่ที่ประชุมพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งประชุมกันอยู่ในที่นั้น 100 กว่าท่าน เมื่อเห็นด้วยและพอใจ ก็ให้การรับรองด้วยการปรบมือ แล้วท่องขึ้นพร้อม ๆ กัน เช่นนี้ทีละข้อ ๆ จนจบ โดยใช้เวลา เข้า-บ่าย-ค่ำ เป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เป็นผลออกมาปรากฏอยู่ ดังที่พิมพ์ขึ้นเป็นสมุดเล่มนี้ หากมีความบกพร่องผิดพลาดใด ๆ มีอยู่ในการกระทำนี้ ... ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบแต่ผู้เดียว⁵⁷

กฎบัตรนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 136 ข้อ แบ่งออกเป็น 10 หมวด คือ (1) **หมวดทั่วไป** : ว่าด้วยบทบาทหน้าที่ของพุทธบริษัทที่จะต้องช่วยกันเผยแผ่ธรรมะ เตือนมิให้เชื่ออะไรง่าย เว้นแต่จะตรวจสอบด้วยหลัก *กาลามสูตร* ก่อน (2) **หมวดหลักปฏิบัติที่ควรพิจารณาแล้วยุติ** ว่าด้วยหลักแห่งการเลือกเดินทางสายกลาง ความไม่ยึดมั่นถือมั่นในตัวตนและความไม่เที่ยงแท้ หลักแห่งเหตุปัจจัย หลักแห่งการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น (3) **หมวดความเห็นแตกแยก** : เช่น คำว่า “อัตตา - อนัตตา” จะตีความอย่างไร ควรจะพิจารณาระดับภูมิธรรมของผู้ฟังมากกว่าตีความตามตัวอักษร (ให้ตีความตามหลักภาษาคน - ภาษาธรรม) (4) **หมวดการตีความหมายแห่งถ้อยคำ** : เช่น จะพิจารณาว่าการกระทำใดเข้าข่าย “ปาณาติบาต” หรือไม่ ให้คำนึงถึงประโยชน์ที่พึงได้และเจตนาของการกระทำนั้น (5) **หมวดปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างศาสนา** : โดยเฉพาะเรื่องพระเจ้า จะต้องตีความแบบผ่อนสั้นผ่อนยาวเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างกัน (6) **หมวดปัญหาสากลของโลกปัจจุบัน** : กล่าวว่าคุณคนมักเห็นแก่ตัว หันเหออกจากธรรมะ ขาดความยั้งคิด และตำหนิการศึกษาในระบบว่าเป็น “แบบหมาหางด้วน” (มุ่งความเก่ง - ละเลยความดี) ยิ่งรู้มากจึงยิ่งสร้างปัญหา เพราะมุ่งสนองกิเลสตนฝ่ายเดียวและย้ำว่ากิเลสหนักยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์ (7) **หมวดสิ่งที่ควรเข้าใจแล้วตรัสขึ้นไว้เป็นหลัก** : เช่น ให้เลิกตั้งตัวรับเงินบริจาค ให้ทำความเข้าใจภาษาคน-ภาษาธรรม ให้รู้จักทำงานด้วยจิตว่าง และให้ฝึกฝนวิธีบรรลุนิพพานทุกลมหายใจเข้าออก ให้ฆราวาสฝึกฝนความเป็นภิกษุอยู่ที่บ้านโดยไม่ต้องบวชก็ได้ และย้ำว่าทุกคนสามารถเป็น “พุทธทาส” ได้ ถ้าอุทิศชีวิตรับใช้พระองค์อย่างสุดจิตใจ (8) **หมวดวัฒนธรรมของชาวพุทธยุคปัจจุบัน** : ชี้ให้เห็นว่าชาวพุทธยุคนี้ แทนที่จะนับถือพุทธศาสนาแบบวิทยาศาสตร์ กลับนับถือแบบไสยศาสตร์ แทนที่จะกราบไหว้พระพุทธรูปเพื่อบูชาพุทธคุณ กลับอ่อนวอนให้ช่วยดลบันดาลสิ่งที่หวัง แขนงพระเครื่องแทนที่จะเป็นอนุสติถึงคุณความดีและความไม่ประมาท กลับเพื่อเป็นเครื่องรางของขลังไว้ป้องกันตัว มีการเจริญพระปริตรพุทธมนต์ สวดไพชยนต์ เพื่อรักษาโรคหรือสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น (9) **หมวดปรมัตถธรรม** : พูดถึงสภาวะธรรมที่มีอยู่เอง เป็นเอง เช่น กฎธรรมชาติ กฎแห่งความดี ความงาม ความสงบที่เป็นพื้นฐานรองรับให้กฎเกณฑ์ทางสังคม (กฎศีลธรรม) ดำรงอยู่ได้ และ (10) **หมวดปกิณกะปัญหา** : ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ด เช่น บทบาทของบิดามารดากับบุตร บทบาทที่ควรจะเป็นของครู สัญชาติญาณแห่งตัวกู - ของกู เป็นต้น

จากกรอบคิดในแถลงการณ์สวนโมกข์ 50 ปี และกฎบัตรพุทธบริษัท 136 ข้อนี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและระบบคิดของท่านพุทธทาสได้อย่างหนึ่ง ซึ่งจะหยิบยกมาวิเคราะห์ให้เห็นในโอกาสที่เหมาะสมต่อไป

3.3 กรอบคิดจาก “มรดกที่ขอฝากไว้”

ในวันปลายชีวิตท่านได้ฝากมรดกทางธรรมไว้ โดยปรารภว่า “มรดกที่ขอฝากไว้ นี้ เป็นเรื่องส่วนตัวที่หวังจะได้รับการตอบสนองจากผู้ที่จะสืบอายุของข้าพเจ้าไว้ อย่าให้มันรู้จักตาย”⁵⁸ อีกตอนหนึ่งปรารภว่า “...ข้าพเจ้าไม่มีมรดกอะไรที่ฝากไว้กับเพื่อนพุทธบริษัท ผู้เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายทั้งหลาย นอกจากสิ่งที่ระบุไว้ในข้อความข้างล่างนี้ ด้วยความหวังว่า ถ้ายังมีการสืบมรดกนี้อยู่เพียงใด กิจกรรมสวนโมกขพลาราม ก็จะคงอยู่ตลอดกาลเพียงนั้น และ “พุทธทาส” ก็จะต้องยังมีอยู่ในสถานที่นั้น ๆ ตลอดกาลเพียงนั้น

ขอได้โปรดรับพิจารณากันเสียแต่บัดนี้ ซึ่งจะเป็นการง่ายในการสืบมรดกดังกล่าว ขอให้ถือว่า เป็นมรดกธรรมแก่บรรดาเพื่อนผู้มอบกายถวายชีวิต ในการสืบอายุพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์แก่คนทั้งโลกเกิด มิได้เป็นเรื่องส่วนบุคคลแต่ประการใด...”⁵⁹

มรดกนี้มี 189 ชิ้น แบ่งออกเป็นสองประเภท คือ มรดกที่เป็นเรื่องฝ่ายวัตรธรรม และพิธีกรรม จำนวน 41 ชิ้น และ มรดกที่เป็นเรื่องฝ่ายนามธรรมทางสติปัญญา จำนวน 148 ชิ้น ตัวอย่างมรดกฝ่ายวัตรธรรมและพิธีกรรม มีเช่น มรดกชิ้นแรก ท่านฝากไว้ว่าทุกคนสามารถเป็น พุทธทาส หรือ ทาสของพระพุทธเจ้าได้ ถ้ามีความบริสุทธิ์ใจเพียงพอ ซินัดๆ มาท่านฝากปณิธาน 3 ประการ คือ พยายามทำตนให้เข้าถึงหัวใจศาสนาของตน พยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา พยายามช่วยกันถอนตัวออกจากอำนาจของวัตรนิยม (มรดกที่ 2-5) ซินัดๆ มา ท่านฝาก “โรงมหรสพทางวิญญาณ” ฝาก “สวนโมกข์” รวมทั้ง “สวนโมกข์นานาชาติ” ที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่ ฝากสัญลักษณ์เส้าห้าต้นบนหลังคา ฝากคติพจน์ (Slogan) ประจำสวนโมกข์ที่ว่า เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง และการดำเนินชีวิตแบบ จัน ข้าวจันแหมว อานน้ำในคู้ นอนกฏีเล่าหมี พังยุงร้องเพลง ฝากปริญญาสวนโมกข์ คือ ตายก่อนตาย ฝากระบบสองภาษา คือ ภาษาคน - ภาษาธรรม ฝากกฎบัตรพุทธบริษัท ฝากวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์ จากพระโฆษะฐ์, ลอยปทุม, หมุนล้อธรรมจักร ฝากบทสวดมนต์แปลแบบสวนโมกข์ สระมะพร้าวนาฬิกา การแสดงธรรมในรูปแบบของการปาฐกถา ฝากหลักการของสวนโมกข์ที่ว่า ไมยินดีต้อนรับผู้ที่กินข้าวแล้วล้างจานเองไม่เป็น ฝากเรื่องการหนุนหมอนไม้ เคล็ดลับแบบเซน มหาปเทศสี่ทั้งในพระธรรมและพระวินัย โคตมีสูตร กาลามสูตร ปฏิจจสมุปบาทแบบ “ฮัมเพลง” ฝากวรรณกรรมเรื่อง “ตามรอยพระอรหันต์” ฝากคติที่ว่า งามอยู่ที่ซากผี ดีอยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายก่อนตาย เป็นต้น ตัวอย่างมรดกที่เป็นเรื่องฝ่ายนามธรรมทางสติปัญญา มีเช่น ฝากข้อคิดว่า

พระพุทธเจ้าตรัสทั้งภาษาคนและภาษาธรรม ต้องฟังให้ตั้งใจจะเข้าใจ 'ไสยศาสตร์คือลัทธิ
หลับ (ด้วยวิชา) ส่วนพุทธศาสตร์คือลัทธิตื่น (ด้วยวิชา) หลักปฏิบัติที่แท้ของชาวพุทธ
มิใช่เพื่อข้ามภพข้ามชาติ นรกสวรรค์ต้องสัมผัสได้ที่ดีกว่ารอสัมผัสต่อเมื่อตายแล้ว นิพพาน
ที่แท้คือความดับเย็นแห่งชีวิต เย็นที่นี้และเดี๋ยวนี้ ท่านฝากว่าธรรมะมี 4 ความหมาย คือ
ธรรมชาติ กุฎธรรมชาติ หน้าที่ และผลของการปฏิบัติหน้าที่ ชีวิตใหม่สำหรับผู้ที่น่าถือ
ศาสนาอะไรก็ได้ คือ การทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ธรรมะมีไว้เพื่อช่วยให้คนอยู่อย่างชนะโลก มิใช่
เพื่อเหนือโลก หรือหนีโลก ธรรมะจึงต้องกลับมาเพื่อโลกาสงบเย็น ปรมัตถธรรมกลับมา
เพื่อโลกาสว่างไสว โดยปรมัตถ์แล้ว ไม่มีใครเกิด ใครอยู่ ไม่มีใครตาย มีแต่กระแสแห่ง
สังขารการปรุงแต่งตามกฎอิทัปปัจจยตา

ท่านฝากว่า เราไม่ต้องอาลัยอดีต ไม่ต้องพะวงอนาคต แต่ทำหน้าที่ปัจจุบันให้ดี
ที่สุดก็เพียงพอ จงดับทุกข์ที่ทุกข์ ดับไฟที่ไฟ อย่าแยกไว้คนละแห่งคนละชาติ ท่านเตือน
ให้ทุกคนมีความว่าง ทำงานด้วยจิตว่าง เห็นโลกด้วยความเป็นของว่าง มีชีวิตอยู่ด้วย
ความว่าง ถ้าทุกคนพยายามมองโลกในแง่ดี จะมีแต่ได้ ไม่มีเสีย ท่านบอกว่าความทุกข์
จะสอนเราได้มากกว่าความสุข คือ สอนได้ตรงกว่า มากกว่า แรงกว่า ท่านฝากว่า การมี
ธรรมะมิได้หมายความว่าต้องเรียนอภิธรรม - กินแต่ผัก - ห่มจีวรรัก - แบกกลด - ถือไม้
เท้ายาว - พุดเบา ๆ - เดินค่อย ๆ - แขนงลูกประจำ ฯลฯ แต่มีได้โดยการปฏิบัติให้ถูกต้อง
ตามกฎอิทัปปัจจยตา ของศีล - สมာธิ - ปัญญา ท่านบอกว่าการศึกษาตามความหมาย
ของท่าน คือ การรู้จักตัวเอง (Know thyself) (เห็นตัวเอง ด้วยตัวเอง ในตัวเอง เพื่อตัวเอง)
อย่างแจ่มชัดถูกต้องและสมบูรณ์ จนทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ทุกฝ่าย และการศึกษา
เรื่องการดับทุกข์จากร่างกายที่ยังเป็น ๆ มิใช่จากพระไตรปิฎกในตู้ แต่ให้เรียนรู้ชีวิตจากชีวิต

ท่านฝากไว้ว่าโลกต้องมีศาสนาทุกชนิด ทุกระดับ เพื่อให้เหมาะกับคนทุกชนิด ทุก
ระดับ **รบกัณฑ์ไปพลาง แลกธรรมะกันไปพลาง** นี่คือการกระทำที่เหมาะสมกับโลกปัจจุบัน
คำพูดของพระเยซูที่พุทธบริษัทยินดีรับฟัง คือ ข้อความที่ว่าเขียนลงในตาตัวเองก่อน จง
ดูรูปอดรูเข็มง่ายกว่าจงมีจิตวิริมาหาพระ ชีวิตมิได้รอดอยู่ด้วยข้าวปลาอาหาร แต่รอด
อยู่ด้วยพระธรรมของพระเจ้า ชาวพุทธที่แท้ไม่กินสิ่งที่หมายมั่นว่าเป็นเนื้อหรือผัก แต่กิน
อาหารที่บริสุทธิ์ ถูกต้อง สมควรแก่การกิน ถ้ากินแต่เนื้อก็เป็นยักษ์ ถ้ากินแต่ผักก็เป็นค่าง
นรกที่แท้คือการอดหนาระอาใจตนเอง จนยกมือไหว้ตนเองไม่ลง สวรรค์จะมีอยู่ในใจของ
ผู้นั้นทันทีที่เขายกมือไหว้ตนเองได้ และท่านฝากว่า หน้าที่และสิทธิของสตรีที่แท้จริงและ
ควรจะมีเพื่อความรอดของมนุษย์ มิใช่ความมีสิทธิเสมอภาคและอย่างเดียวกันกับบุรุษ
หากแต่ยอมรับหน้าที่ในการอบรมลูกที่เกิดมา ให้มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์
โดยไม่ต้องแย่งหน้าที่ของพ่อบ้านมาทำ ซึ่งจะทำให้โลกนี้ปราศจากมารดา เป็นต้น

จากเรื่อง “มรดกที่ขอลากไว้” เป็นอีกกรอบคิดหนึ่งที่ช่วยสะท้อนให้เห็นระบบคิด และ ภูมิปัญญาของท่านพุทธทาส ซึ่งจะได้วิเคราะห์ให้เห็นในโอกาสที่เหมาะสมต่อไป

3.4 กรอบคิดจาก “ภาษาคน - ภาษาธรรม”

นอกจากบรรทัดฐานข้างต้น ท่านยังสร้างกรอบคิด “ภาษาคน - ภาษาธรรม” ขึ้นใช้ โดยอธิบายความหมายของคำนี้ว่า “...ภาษาคน คือภาษาโลก ๆ ภาษาของคนที่ไม่รู้ธรรมะ พูดกันอยู่ตามประสาคนที่ไม่รู้ธรรมะ นี้เรียกว่าภาษาคน; ส่วนภาษาธรรมเป็นภาษาที่ “คน” เหมือนกัน แต่ว่าได้เห็นธรรมะในส่วนลึก หรือเห็นธรรมะที่แท้จริง แล้วพูดไปด้วยความรู้สึกอันนั้น จึงเกิดเป็นภาษาธรรมะขึ้นมา ไม่เหมือนภาษาคน นี้เรียกว่าภาษาธรรมะ

...ภาษาคนนั้นเอาไปตามทางวัตถุ ตามทางที่รู้สึกได้ตามคนธรรมดา รู้สึกและอาศัยวัตถุเป็นพื้นฐาน ไม่ได้อาศัยธรรมะเป็นพื้นฐาน จึงพูดแต่เรื่องวัตถุ พูดแต่เรื่องโลก พูดแต่เรื่องที่ได้เห็นได้ด้วยตาตามธรรมดาสามัญชน. ส่วนภาษาธรรมะนั้น เป็นไปในทางนามธรรมที่ไม่เห็นตัว ไม่เนื่องด้วยวัตถุ ต้องมีปัญญาเห็นนามธรรมเหล่านั้นแล้ว จึงจะพูดเป็น และให้ความหมายเป็น; จึงพูดกันอยู่ได้แต่ในหมู่ผู้เห็นธรรม...”⁶⁰ อีกนัยหนึ่งท่านอธิบายด้วยศัพท์ทางปรัชญาว่า ภาษาคน คือ ภาษาทาง Physics ที่อยู่ในขอบข่ายแห่งผัสสะ ส่วน ภาษาธรรม เป็นภาษาทาง Metaphysics ที่อยู่นอขอบข่ายแห่งผัสสะ⁶¹

ในการสื่อสอนธรรมะ ท่านนำ “ทฤษฎีสองภาษา” มาใช้มากมาย ดังที่ได้รวบรวมเป็นตัวอย่างในหนังสือ “ภาษาคน - ภาษาธรรม เรามา “กิน” เวลากันเถิด” ในการให้ความหมายของสองภาษานี้ ผู้วิจัยจะสรุปเป็น “ความคิดรวบยอด” (Concept) ของแต่ละคำ ซึ่งอาจจะไม่กระจ่างแจ้งเท่าของเดิม ผู้ที่สนใจความหมายเต็มรูปแบบ สามารถศึกษาได้จากหนังสือดังกล่าว

ชื่อคำ	ความหมาย	
	ภาษาคน	ภาษาธรรม
พุทธะ ธรรม หรือ ธรรม	พระพุทธเจ้า พระธรรม, คัมภีร์	ตัวธรรมะ ตัวธรรมชาติ, กฎเกณฑ์ธรรมชาติ การทำหน้าที่, ผลของการทำหน้าที่
สังฆะ หรือ พระสงฆ์ ศาสนา หรือ พระศาสนา ทำกรรม หรือ การทำงาน พรหมจรรย์ นิพพาน	ภิกษุสงฆ์ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ฯลฯ ประกอบอาชีพ เว้นประพฤติดีในกาม เมืองแก้วสารพัดนึก	คุณธรรมประจำใจภิกษุ ตัวธรรมะที่แท้จริง การปฏิบัติธรรม ละภิลลัส ความดับทุกข์

ชื่อคำ	ความหมาย	
	ภาษาคน	ภาษาธรรม
มรรค - ผล มาร โลก ชาติ หรือ ความเกิด ความตาย ชีวิต คน พระเจ้า หรือ พระเป็นเจ้า อบาย อบายทั้งสี่	สำเร็จตามที่ต้องการ ยักษ์มาร แผ่นดิน คลอดจากท้องแม่ สิ้นชีวิต สิ่งที่ยังไม่ตาย สัตว์ที่มีรูปร่างอย่างคน เทวดา, พระผู้สร้าง โลกที่ตกต่ำ (เป็นวัดฤ) นรก เเดรัจฉาน เปรต อสุรกาย	ทำลายความทุกข์ได้หมดสิ้น กามคุณ, สวรรค์ คุณสมบัติที่มีประจำโลก เกิดความรู้สึกลัวว่าตัวกู ของกู สลายความรู้สึกลัวว่าตัวกู - ของกู สภาวะที่ไม่รู้จักตาย (สังขตธรรม) คุณธรรมที่เหมาะสมกับมนุษย์ กฎธรรมชาติ ความชั่ว สิ่งที่อยู่ในใจ ร้อนใจ คือ ตกนรก โง่เป็นเดรัจฉาน หัวกระหาย ทะเยอทะยาน เป็นเปรต ขี้ขลาด เป็น อสุรกาย ความทุกข์ในใจคน ความโง่เช่นเดียวกับสัตว์เดรัจฉาน ความอยาก กิเลส ตัณหา ความขลาดในจิตใจมนุษย์ กามคุณ, สูดยอดแห่งกามคุณ ธรรมะชั้นสูง, อนัตตา, สุนฺญตา มีครบทุกอย่าง แต่ว่างจากการยึดถือ หลุดจากการยึดถือว่าเป็นตัวตน ปัญญา หรือ วิชา อวิชา (โลก โกรธ หลง) การกระทำที่มีเจตนา (ทั้งดีและชั่ว) ตัวเอง (อยู่ในตัว) ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ความไม่ยึดมั่นถือมั่น (สัพพ ธมฺมา นาลํ อภี นิเวสยา)
นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย สวรรค์ น้ำอมฤต สฺญญา ความหยุด แสงสว่าง ความมืด กรรม ที่พึ่ง หรือ สรรณะ หัวใจของพุทธศาสนา	เมืองใต้ดินที่ทุกข์ทรมาน สัตว์ทั่วไป สัตว์ที่ปากเล็ก ท้องโต กินจุ ผีชนิดหนึ่งที่มีมองไม่เห็นตัว เทวโลกเบื้องบนอันงดงาม น้ำที่ทาความไม่ตาย ความว่างเปล่า ไม่มีอะไร หยุดอยู่กับที่, ไม่เคลื่อนที่ สิ่งขัดขวางความมืด ที่ ๆ มองไม่เห็น เวรกรรม, ผลร้ายที่ได้รับ สิ่งพึ่งพิงที่อยู่นอกตัวเรา วินัย - สุตตะ - ปรมัตถะ	ความทุกข์ในใจคน ความโง่เช่นเดียวกับสัตว์เดรัจฉาน ความอยาก กิเลส ตัณหา ความขลาดในจิตใจมนุษย์ กามคุณ, สูดยอดแห่งกามคุณ ธรรมะชั้นสูง, อนัตตา, สุนฺญตา มีครบทุกอย่าง แต่ว่างจากการยึดถือ หลุดจากการยึดถือว่าเป็นตัวตน ปัญญา หรือ วิชา อวิชา (โลก โกรธ หลง) การกระทำที่มีเจตนา (ทั้งดีและชั่ว) ตัวเอง (อยู่ในตัว) ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ความไม่ยึดมั่นถือมั่น (สัพพ ธมฺมา นาลํ อภี นิเวสยา)
กิน นอน ตื่น เล่น นางฟ้า หญิงกับชาย สมรส พ่อแม่ เพื่อน ศัตรู ของเหม็นคาว เหม็นเน่า การหัวเราะ ร้องเพลง การเดินรำ ยิ่งเดินจะยิ่งไม่ถึง การสงเสียง	กิน (ทางปาก) การนอน ตื่นนอน การเล่น นางฟ้าตัวสวย ๆ บนสวรรค์ เพศตรงข้ามกัน การแต่งงาน ผู้ให้กำเนิด ผู้รู้ใจ, ทำถูกใจ คนที่เกลียด นำอันตรายมาสู่ กลิ่นเหม็นเน่า เหม็นคาว อาการของเด็กอ่อนในเบาะ การร้องเพลง เดินยกย้ายสายสะเคว ภาษาคนยิ่งเดินยิ่งถึง เสียดังที่ได้ยินทางหู	กิน (ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) เป็นอยู่ด้วยอวิชา เป็นอยู่ด้วยชาคริยานุโยค (สติปัญญา) บันเทิงด้วยธรรมะ ธรรมะของพระพุทธเจ้า นิมิตแห่งหน้าที่ที่ต้องช่วยกันทำ มีรสเสมอกันโดยธรรม พ่อ - อวิชา, แม่ - ตัณหา ธรรมะ (ที่ทำความพ้นทุกข์ให้เกิดขึ้น) จิตใจคนที่ตั้งไว้ผิด ๆ กิเลส ความอยาก ตัวกู ของกู หัวเราะเยาะสังขารที่ไม่เที่ยง เห็นธรรมะแล้วปลั่งอุทานสูงสุดออกมา “ธรรมะนั่นที” ลูกขึ้นเยาะเย้ยกิเลส การเข้าสู่นิพพาน จะต้องหยุดจึงจะเข้าถึง ถ้า เดินหรือวิ่งไปหา จะเข้าไม่ถึง (ไม่บรรลุ) เมื่อจิตมีสมาธิ เสียงแห่งธรรมะดังชั้นในใจ

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะนำเอากรอบคิดจาก **ทฤษฎีสองภาษา** มาใช้ตรวจสอบความจริงของหลักฐานข้อมูล วิเคราะห์ความหมายของหลักฐานข้อมูล และวิเคราะห์ระบบคิดของท่านพุทธทาสอีกกรอบคิดหนึ่ง ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดในโอกาสอันควรต่อไป

3.5 กรอบคิดจาก “ปณิธาน 3 ประการ ของพุทธทาสภิกขุ”

ในบรรดาหลักธรรมทั้งมวลของพระพุทธองค์ ล้วนส่งเคราะห์ลงใน “รอยเท้าช้าง” คือ **เรื่อง ทุกข์ และ ความดับทุกข์** หรือเพื่อ **นิพพาน** ฉันทใด ความมูมานะพยายาม อุทิศทั้งร่างกายและแรงใจด้วยความเหนื่อยยากลำบากของท่านพุทธทาส สามารถส่งเคราะห์ลงใน “รอยเท้าช้าง” คือ เพื่อบรรลุปณิธาน 3 ประการ ฉันทนั้น คือ (1) เพื่อให้เข้าถึงหัวใจศาสนาแห่งตน (2) ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา และ (3) นำโลกออกเสียจากวัฏฏนิยม

ปณิธานข้อแรก เพื่อที่จะ “เข้าถึงหัวใจศาสนาของตน” โดยท่านเสนอว่า ในบรรดาศาสนาในโลกแบ่งอย่างกว้างที่สุดได้เป็น 2 ประเภท⁶² คือ ศาสนาที่เชื่อเรื่องพระเจ้าผู้สร้าง (Creationist) กับศาสนาที่เชื่อว่าทุกสิ่งเป็นไปตามวิวัฒนาการ (Evolutionist) ผู้นับถือศาสนาที่เชื่อเรื่องพระเจ้า ให้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์เรื่องพระเจ้าผู้สร้างตามเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระองค์ ส่วนผู้ที่เชื่อในเรื่องวิวัฒนาการ ให้ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่เชื่อว่าทุกสิ่งเป็นไปตาม “กฎอิทัปปัจจยตา” โดยแต่ละฝ่ายพึงให้เกียรติซึ่งกันและกัน ในโลกนี้จะมีศาสนาประเภทเดียวกันไม่ได้ เพราะระดับความรู้สึก ภูมิหลังทางวัฒนธรรม สภาพทางภูมิศาสตร์และเงื่อนไขปัจจัยทางสังคมแตกต่างกัน “...สำหรับพุทธบริษัทเราทุกคน ที่จะต้องเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ ส่วนศาสนาอื่น ศาสนิกของเขาก็เข้าถึงหัวใจของศาสนาของเขาไปตามเรื่องตามราว...”⁶³ ก็สามารที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้ โดยที่ไม่ต้องเผชิญหน้ากันเพียงเพราะนับถือศาสนาต่างกันเป็นเหตุ

จากปณิธานข้อสอง เพื่อ **ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา** ท่านเสนอให้ “ทุกศาสนามาจับมือกันเป็นสหกรณ์ ช่วยกันคนละไม้คนละมือ เพื่อทำลายล้างความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ในโลกนี้ให้หมดไป งานสหกรณ์อันยิ่งใหญ่ ทำขึ้นเพื่อช่วยโลกอย่างนี้ นั้นจะตรงกับความหมายของพระเจ้าที่แท้จริง เพราะถ้าพระเจ้าเป็นพระเจ้าที่แท้จริง ต้องมีความหวังดีต่อสัตว์โลก ฉะนั้นสิ่งที่จะเป็นสุขสวัสดิ์แก่สัตว์โลกนั้นแหละ จะเป็นที่พอใจของพระเป็นเจ้าที่แท้จริง ถ้าพระเจ้าต้องการเห็นความทุกข์ยากลำบากในโลก ต้องการเห็นความแตกแยกในโลก ต้องการเห็นการต่อสู้ระหว่างศาสนาแล้ว นั้นมันเป็นพระเจ้าเก๊ พระเจ้าปลอม ซึ่งจะมีอยู่ไม่ได้ ซึ่งจะต้องค่อย ๆ ทำลายตัวเองไป พระเจ้าที่แท้จริงต้องมีเจตนารมณ์ในการช่วยโลก

ให้อยู่เป็นสุข ทั้งส่วนตัวบุคคลและส่วนรวม”⁶⁴

จากปณิธานข้อสาม เพื่อการนำโลกออกมาเสียจากวัตถุนิยม แต่มิได้ต่อต้าน วัตถุนิยมแบบสุดโต่ง หากแต่เสนอให้มีวัตถุนิยมที่บรรสานกลมกลืนกับจิตนิยม หรือที่ ท่านเรียกว่า “ธรรมนิยม” ดังที่ท่านเสนอไว้ว่า “เรื่องวัตถุนิยมนั้น เป็นคู่กันกับจิตนิยม มันตรงข้ามกันอยู่ แต่ว่าถ้าจะหลงไหลในเรื่องจิตนิยม มันก็จะไปติตรสอะไรบางอย่าง คล้าย ๆ กันอีก เป็นสุดโต่งฝ่ายจิต มันก็ร้ายพอ ๆ กับสุดโต่งฝ่ายวัตถุ ต้อง อยู่ตรงกลางระหว่างจิตกับวัตถุ... ควบคุมได้ทั้งทางวัตถุและทางจิต เป็นความถูกต้อง ทั้งสองทาง คือพอดีทั้งสองทาง คือทั้งทางวัตถุและทางจิต ความถูกต้องอย่างนี้ เราเรียกว่าธรรมะ หรือ ธรรมนิยม

ชีวิตนี้ประกอบอยู่ด้วยสิ่งทั้งสอง คือ ประกอบอยู่ด้วยทางวัตถุคือร่างกาย แล้วก็ประกอบอยู่ด้วยจิต คือจิตใจ มันมีทั้งทางวัตถุและทางจิตประกอบกันอยู่ เป็นชีวิต นี้จะต้องพิจารณาดูกันต่อไปดี ๆ ว่า มันจะต้องมีความถูกต้องทั้งสองทาง คือทั้งทางวัตถุและทางจิต เป็นธรรมนิยมขึ้นมา”⁶⁵

ความสรุปท้ายบท : ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะนำวิธีวิทยาที่กล่าวไว้ใน “มรรควิถีสู่สวนโมกข์” มาใช้แสวงหาคำตอบ โดยเริ่มตั้งแต่วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลแบบ “สโนว์บอล” (Snowball sampling) หรือวิธี “สาวย่านนับโยด” ตลอดจนวิธีวิทยาแบบต่าง ๆ คือ (1) **ตรรกมรรควิถี** ซึ่งประกอบด้วย 4 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีเชื่อมนัย ทฤษฎีสমনัย ทฤษฎีปฏิบัตินัย และ การวิเคราะห์สรุปเชิงอุปนัยและนิรนัย (2) **พุทธมรรควิถี** ซึ่งประกอบด้วยมาตรฐานอุดมการณ์ที่ว่า “ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” และบรรทัดฐานมาตรฐานการเรื่อง กาลามสูตร โคตมีสูตร และ มหาปเทศสี่ (3) **พุทธทาสมรรควิถี** ซึ่งประกอบด้วยกรอบคิดจาก แนวปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์, แถลงการสวนโมกข์ 50 ปี กฎบัตรพุทธบริษัท, มรดกที่ขอฝากไว้, ภาษาคน-ภาษาธรรม และกรอบคิดจาก ปณิธาน 3 ประการของพุทธทาสภิกขุ

ผู้วิจัยถือว่า “คำ” ที่ใช้เรียกชื่อแนวคิดทฤษฎีและกรอบคิดต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเป็น คำสำคัญ (Key words) หรืออีกนัยหนึ่งถือว่าเป็น วิธีวิทยา (Methodology) ที่จะนำกล่าวอ้างภายหลังโดยไม่ต้องอธิบายความหมายซ้ำอีก วิธีวิทยาเหล่านี้จะถูกระดมมาเพื่อ (1) ตรวจสอบความจริงของหลักฐานข้อมูล (2) วิเคราะห์ความหมายของหลักฐานข้อมูล และ (3) วิเคราะห์ระบบคิดของท่านพุทธทาส ในงานวิจัยขั้นนี้ต่อไป